

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΥΠΡΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΑΚΤΙΚΑ Β' ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΥΠΡΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
ΤΟΜΟΣ Γ': ΝΕΩΤΕΡΟΝ ΤΜΗΜΑ

ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣ ΣΑΜΑΡΑΣ

Ο ΚΡΙΜΑ-Ι-ΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ 1853-56
ΚΑΙ Ο ΛΙΝΟΒΑΜΒΑΚΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

ΑΝΑΤΥΠΟ

ΛΕΥΚΩΣΙΑ

1987

ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣ ΣΑΜΑΡΑΣ

Ἀθῆναι

Ο ΚΡΙΜΑ-Ι-ΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ 1853-56
ΚΑΙ Ο ΛΙΝΟΒΑΜΒΑΚΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

1. Εἰσαγωγή

Τὸ φαινόμενο τοῦ κρυπτοχριστιανισμοῦ στὸν τουρκοκρατούμενο χῶρο στοὺς περασμένους αἰῶνες καὶ εἰδικὰ στὴν Κύπρο, ἔχει ἀπασχολήσει ἀρκετοὺς ἐρευνητές¹ χωρὶς ὅμως νὰ ἔχει διερευνηθεῖ πλήρως.

Ὅπως εἶναι γνωστό, πολλοὶ χριστιανοί, κάτω ἀπὸ τὸ βάρος τῆς κακῆς μεταχείρισης καὶ τῶν μέχρι θανάτου ἀπειλῶν, τῶν δυσβάστακτων φόρων καὶ τῶν δημεύσεων τῆς περιουσίας,² ἀναγκάζονταν νὰ ἀσπαστοῦν ἐπιφανειακὰ τὸν ἰσλαμισμό, ἐμφανιζόμενοι στὰ φανερά σὰν μουσουλμάνοι ἐνῶ στὰ κρυφὰ τελοῦσαν ὅλα σχεδὸν τὰ μυστήρια τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας.

Τὸ φαινόμενο αὐτὸ στὴν Κύπρο —ὅπως καὶ σ' ἄλλες περιοχές— πῆρε ἄλλοτε μαζικὸ χαρακτήρα καὶ ἄλλοτε ἀτομικὸ, ἀνάλογα βέβαια μὲ τὶς ἐπικρατοῦσες συνθῆκες, παγκύπρια ἢ τοπικά. Ἔτσι, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἐξισλαμισμοὺς τῶν χρόνων τῆς

1. R. M. Dawkins, 'The Crypto-Christians of Turkey', *Byzantion* 8, 1933. St. Skendi, 'Crypto-christianity in the Balkan Area under the Ottomans', *Slavic Review*, 26, 1967, σσ. 227-246. R. Mitchel, *The nineteenth century*, LXIII, London, 1908, σσ. 751-762, 'A Muslim-Christian Sect in Cyprus' (Μετάφραση στὴν *Φωνὴ τῆς Κύπρου*, 1908, 10/23 Μαΐου). George Hill, *A History of Cyprus*, Vol. 4, Cambridge, 1952. I. Hackett, 'Ἱστορία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, Τόμ. Γ', 1911 (Μετάφραση Χαριλάου Παπαϊωάννου, 1932). Σ. Μενάρδος, *Τοπωνυμικαὶ καὶ Λαογραφικαὶ μελέται* (Δημοσιεύματα Κ.Ε.Ε., IV), Λευκωσία, 1970. Κ. Κύρρης, 'Περὶ τοῦ ἐξισλαμισμοῦ μέρους τῶν ἐν Κύπρῳ ἡγετικῶν τάξεων κατὰ τὸ 1570-71 κ.έ. καὶ περὶ τῆς ἐθνικῆς προελεύσεως τῆς μουσουλμανικῆς κοινότητος τῆς νήσου', *Μορφωσις*, ΚΔ'-ΚΕ' (1968-69), Λευκωσία, 1969. Κ. Χατζηϊωάννου, *Ἡ καταγωγή τῶν Τουρκοκυπρίων καὶ τὸ Κυπριακὸ*, Λευκωσία, 1976. Θ. Παπαδόπουλος, 'Πρόσφατοι ἐξισλαμισμοὶ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ ἐν Κύπρῳ', *Κυπριακαὶ Σπουδαί*, ΚΘ', 1965, σσ. 29-48. Θ. Παπαδόπουλος, *Social and Historical Data on Population (1570-1881)*, 1965 (Cyprus Research Centre, Texts and Studies of the History of Cyprus, I). Μ. Χριστοδούλου, 'Περὶ Λινοβαμβάκων', ἐν Χρυσάνθου Κυπριανοῦ, *Συνπόσιον Λαογραφίας*, 1972.

2. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτά, οἱ διάφορες θεομηνίες ποὺ ἐπλητταν τὸ νησί (ἀνομβρίες, ἀκρίδες, θανατικά), ἀποτελοῦσαν ἀκόμη ἓνα σοβαρὸ παράγοντα ἐξισλαμισμοῦ, κι' αὐτὸ γιατί γονάτιζαν πιὸ εὐκολὰ τοὺς χριστιανοὺς κατοίκους, ποὺ ἦταν ἐπιφορτισμένοι μὲ πολὺ βαρύτερους φόρους ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους, κι' ἔτσι, ψάχνοντας γιὰ διέξοδο, συχνὰ κατάληγαν στὸν ἐξισλαμισμό. Τὴν ἴδια γνώμη (γιὰ τὸ ρόλο αὐτῶν κακῶν καιρικῶν συνθηκῶν), διατυπώνει καὶ ὁ Κ. Χατζηϊωάννου στὸ βιβλίο του *Ἡ καταγωγή τῶν Τουρκοκυπρίων καὶ τὸ Κυπριακὸ*, σσ. 22-23, ὅπου θεωρεῖ τὴν αὔξηση τοῦ τουρκικοῦ πληθυσμοῦ στὰ 1777, σὰν ἀποτέλεσμα ἐξισλαμισμοῦ τῶν κατοίκων λόγω τῶν σεισμῶν τοῦ 1756, τῆς πείνας τοῦ 1757 καὶ τοῦ θανατικοῦ στὰ 1760. Τὸ ἴδιο ὑποστηρίζει καὶ ὁ Κ. Κύρρης γιὰ τὴν περίοδο 1609-1629 στὴ μελέτη του 'Περὶ τοῦ ἐξισλαμισμοῦ...', σ. 19.

κατακτήσεως (1570-71),³ παρατηρήθηκαν μαζικοί εξισλαμισμοί κατά την καταστολή τῶν ἐπαναστάσεων τοῦ Βετάριου Ζεπετοῦ⁴ καὶ τοῦ Πέτρου Ἀβεντάνιου⁵ στὴν περίοδο 1600-1632, ἐπὶ δραγομάνου Μαρκουλλῆ⁶ στὰ 1669-1674, ἐπὶ Χατζημπακκῆ⁷ στὰ 1750-1784, καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασης⁸ στὰ 1821-27, χωρὶς νὰ ἀποκλείονται ἐξισλαμισμοί σὲ μικρότερη κλίμακα καὶ σὲ ἄλλες περιόδους.⁹

Στὴν παρούσα μελέτη θὰ ἀναφερθοῦμε σὲ μιὰ ἄγνωστη περίπτωση λινοπαμπανισμοῦ (κρυπτοχριστιανισμοῦ), ποὺ παρατηρήθηκε τὴν περίοδο τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, στὰ 1853-56, καὶ στὴν ἐπιστροφή στὸν χριστιανισμό πολλῶν ἀπὸ τοὺς λινοπαμπανούς αὐτοὺς ἀμέσως μετὰ τὸ Hatti Humayun (1856) καὶ κυρίως μετὰ τὴν ἐδραίωση τῆς Ἀγγλοκρατίας.

Μέσα ἀπὸ τὰ ὅσα θὰ ἐκτεθοῦν, θὰ φανεῖ καὶ ὁ σημαντικὸς ρόλος τῆς ἐκκλησίας στὴν ἐπιστροφή τους, ρόλος ὁ ὁποῖος δὲν πρέπει νὰ ὑποτιμᾶται ἂν ληφθεῖ ὑπόψη

3. Θ. Παπαδόπουλος, 'Πρόσφατοι ἐξισλαμισμοὶ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ...', Κ. Κύρης, 'Περὶ τοῦ ἐξισλαμισμοῦ...', Κ. Χατζηϊωάννου, 'Ἡ καταγωγή τῶν Τουρκοκυπρίων καὶ τὸ Κυπριακό'.

4. Π.χ. 'Ἐπιστολὴ Ἀρχιεπισκόπου Χριστοδούλου, ἡμερ. 6.4.1611, Miclosich-Müller, *Acta et Diplomata Graeca medii Aeri Suco et profono...*, III, ὅπου 6.268 καὶ Κ. Κύρης, 'Περὶ ἐξισλαμισμοῦ...'.
5. Miclosich-Müller, *Acta et Diplomata...*, σ. 269, 'Ἐπιστολὴ Ἀρχ. Χριστοδούλου 1632 παρ., Emile Legrand, *Bibliographie Hellenique*, XVII, Sielle III, Paris, 1895, σ. 274 καὶ Κ. Κύρης, 'Περὶ ἐξισλαμισμοῦ...', σ. 18.

6. *Κυπριακὰ Χρονικά*, 'Ποίημα Μαρκουλλῆ', Β' (1924), σ. 148, στίχ. 356-365, παρ. Κ. Κύρη, 'Ἐριδα Δραγομάνων Μαρκουλλῆ καὶ Γεωργῆ 1669-1674 καὶ οἱ σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Τούρκων τῆς Κύπρου τότε, Λευκωσία, 1964, σσ. 9, 21.

7. *Κυπριακὰ Χρονικά*, 'Ἀνέκδοτα Ἱστορικά Ἐγγραφα', Γ' (1925), σσ. 171, 200.

8. *Κυπριακὰ Χρονικά*, Η' (1931), σσ. 81-105. Παρ. Σάββα Ξυστούρη, 'Ἡ Κωμὸπολη τῆς Λύσης, 1980, σ. 336, ὅπου: «1821... καὶ ἐγδυσαν τὰ μοναστήρια καὶ τὰς Ἐκκλησίας καὶ Χριστιανοὺς πολλοὺς ἐτούρκεψαν». Ἐπίσης Γ. Κηπιᾶδη, 'Ἀπομνημονεύματα τῶν κατὰ τὸ 1821 ἐν τῇ νήσῳ Κύπρῳ τραγικῶν σκηνῶν', Ἀλεξάνδρεια, 1888, σ. 27, ὅπου: «Οἱ δὲ δι' ἀδυναμίας ἐξωμόσαντες, περὶ τοὺς τεσσαράκοντα τὸν ἀριθμὸν...» C. D. Cobham, *Excerpta Cypria. Materials for a History of Cyprus*, Cambridge, 1908 ('Ἐφημερίς *Notizie del Giorno*, 25 Ὀκτωβρίου 2 Νοεμβρίου 1821), σσ. 452-53: «Τὸ νησί ἔχει ἐρημωθεῖ ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνες κατοίκους του, ποὺ εἴτε σφάχθηκαν εἴτε ἀναγκάσθηκαν νὰ φύγουν, εἴτε ὑποχρεώθηκαν νὰ γίνουν μωαμεθανοί».

Θ. Παπαδόπουλος, *Προξενικὰ ἔγγραφα ἸΘ' αἰῶνος* (Κ.Ε.Ε., Πηγαὶ καὶ Μελέται τῆς Κυπριακῆς Ἱστορίας, VII), 1980: ἀπὸ τίς ἀναφορὰς τοῦ προξένου Antonio Palma εἶναι φανερό ὅτι 2 ἄτομα, ὁ Χατζὴ Γεώργιος Φατσιόλη (Παλαμίδα), σ. 335 καὶ ὁ Χατζὴ Γεώργιος Ἀντώνιος (Στρογγυλός), σ. 336, καὶ πιθανότατα καὶ τρίτο ἄτομο, ὁ Ἀντώνης Γιαννούλου (Παραδείσι), σ. 346, οἱ ὅποιοι στὰ 1851 βρῆκαν τὸ θάρρος νὰ ζητήσουν νὰ ἐπιστρέψουν στὸ Χριστιανισμό, εἶχαν ἐξωμώσει στὰ 1821. Βλ. ἐπίσης Θ. Παπαδοπούλου, *Social and Historical Data...*, σσ. 155, 129, ὅπου κατὰ στίχο 28 ἀρνησιβερήσαν τοῦ 1825. Ὁ ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς κατάγεται ἀπὸ τὸ χωριὸ Στρογγυλὸς Τ26 καὶ ὀνομάζεται Γεώργιος Ἀντώνη. Πρόκειται λοιπὸν γιὰ τὸ ἴδιο ἄτομο ποὺ ἀναφέρει ὁ Palma.

9. Γιὰ παράδειγμα βλ. Ζ. Ν. Τσιρπανλῆ, 'Ἀνέκδοτα ἔγγραφα ἐκ τῶν Ἀρχείων τοῦ Βατικανοῦ (1625-1667) (Κ.Κ.Ε., Πηγαὶ καὶ Μελέται τῆς Κυπριακῆς Ἱστορίας, IB, 1973), 'Ἐγγραφα 36, 61, 64, 81, 100, 72, 103, 52, 80.

και ή απόλυτα άρνητική στάση τής άγγλικής διοίκησης.¹⁰

Προτού προχωρήσουμε ύπενθυμίζουμε άπλως —γιατί είναι πράγματα γνωστά— ότι ό λαός, άλλοτε έδινε στους κρυπτοχριστιανούς αυτούς, τις όνομασίες *λινοπάμπακοι*, *μεζοκκέρτηδες* ή *μεζοκόττηδες*, *ποστολιτζοί*, *κρυφοί*, με τη μεταφορική έννοια τής λέξης, και άλλοτε *Λουρουτζιάτες*, *Τήλλυροι*, *Μοναγρότες* κ.λπ. από τόν τόπο καταγωγής τους. Ή πιό διαδεδομένη όμως όνομασία ήταν *λινοπάμπακοι*, μεταφορά δηλ. από τό παννί— πού τότε ήταν ύφασμένο από λινάρι και βαμβάκι και είχε ίσια και άνάποδη— ύποδηλώνοντας έτσι τις δύο όψεις τής πίστης τους: Τή λινή, τη βασανισμένη δηλαδή χριστιανική¹¹ και τη βαμβακερή, τήν τούρκικη.

2. 'Ο Κριμαϊκός πόλεμος και ή στρατολόγηση χριστιανών

Κατά τόν Κριμαϊκό πόλεμο ό σουλτάνος Abdal Megid βρισκόμενος σέ δύσκολη θέση, είχε εκδώσει ειδικό φερμάνι για τη στρατολόγηση και τών χριστιανών πού μέχρι τότε, ήταν άπαλλαγμένοι από τις στρατιωτικές ύποχρεώσεις¹² και πλήρωναν μόνο στρατιωτικό φόρο. "Αν και δέ βρήκαμε πουθενά δημοσιευμένο τó φερμάνι αυτό, έντούτοις ή ύπαρξή του άποδεικνύεται όχι μόνο από τήν προφορική λαϊκή παράδοση τού τόπου, πού έφτασε ως τις μέρες μας μέσα από μνήμες γερόντων, αλλά και από όρισμένα άνέκδοτα έγγραφα τού 1855 πού βρίσκονται στο 'Ιστορικό 'Αρχείο τού 'Υπουργείου 'Εξωτερικών τής 'Ελλάδας.¹³

"Ας εξετάσουμε όμως τις μαρτυρίες πού έχουνε:

10. Για τη στάση αυτή τών "Αγγλων, βλ. Γ. Γεωργαλλίδη, *A Political and Administrative History of Cyprus, 1918-1926*, (Κ.Ε.Ε., Πηγαί και Μελέται, IV), 1979. Κ. Κύρρη, *Κύπρος, Τουρκία και 'Ελληνισμός. Θεσμοί, δομές, σχέσεις, προβλήματα* (Μεσανατολική Βιβλιοθήκη, 'Αρ. 1), Λευκωσία, 1981, σσ. 104, 106. Κ. Σπυριδάκι, *'Η εκπαιδευτική πολιτική τής εν Κύπρω 'Αγγλικής Κυβερνήσεως 1878-1952*, Λευκωσία, 1952. Κ. 'Αμάντου, *Σύντομος 'Ιστορία τής Κύπρου*, 1956, σ. 157.

11. Προτιμήθηκε αυτή ή συσχέτιση, πιθανότατα έπειδή ή κατεργασία τού λιναριού μέχρι να γίνει νήμα, καταπονούσε πάρα πολύ αυτούς πού τó έπεξεργάζονταν. Είναι έξάλλου γνωστές και οι φράσεις: «Τούτος έμην έκαμέμ μου κακά όσα έσαι τó λινάρι» ή «Νάσις τήν κατάραμ μου τζαί να σ' εύρουν τά κακά, όσα έσαι τó λινάρι» κ.λπ.

12. Ή πρώτη γενική στρατιωτική ύποχρέωση τών χριστιανών εμφανίζεται στα 1846, στις μεταρρυθμίσεις πού άκολούθησαν τó Hatti sherif τού 1839 (βλ. Μπίρρης, *'Αρβανίτες, οί Λωριείς τού νεωτέρου 'Ελληνισμού*, 'Αθήναι, 1960, σ. 346, και τó Τανζιμάν (1840). Σύμφωνα μ' αυτός, ό κεφαλικός φόρος άντικαταστάθηκε με τόν στρατιωτικό φόρο, πού προνοούσε τήν καταβολή από μέρους κάθε χριστιανικής οικογένειας ενός όρισμένου ποσού, άνάλογα με τόν πληθυσμό κάθε χωριού. 'Ο φόρος αυτός συναντάται στην Κύπρο με τήν όνομασία «'Ασκιεριέ» (άλλοι Μπεντέλι ή 'Ασκιρί-Πεντέλι), όπως θά δούμε στη συνέχεια.

13. 'Αρχείον 'Υπουργείου 'Εξωτερικών, Φάκελλος 64/100/2 τού 1855 με τίτλο 'Περι εισόδου εις τó 'Ελληνικόν εκ τού Τουρκικού προσφύγων ένεκεν στρατολογίας', και Α.Υ.Ε. 1855, Πρεσβεία τής 'Ελλάδος εν Κων/πόλει, φακ. 19/1, έγγρ. 72, 25-4-1855. Τό έγγραφο πού περιέχει περίληψη τού Σουλτανικού διατάγματος Στρατολογίας τού 1855, βρέθηκε στο Α.Υ.Ε. μετά τήν άνακοίνωση αυτή στο Συνέδριο. Βλέπε πίνακες στις σσ. 163-168.

Α. Μερικά παραδείγματα τέτοιων προφορικῶν παραδόσεων καὶ γραπτῶν μαρτυριῶν:

(1) Ἀπὸ τὸ χωριὸ Αὐγόρου: «Κατὰ τὸ 1853 ποὺ ἔχεν πόλεμον ἡ Ρωσσία μετὰ τὴν Τουρτζιὰν —διηγοῦνται— ὁ σουλτάνος ἐσκέφτην νὰ στρατολογήσῃ τζαὶ ποὺ τὴν Κύπρον. Τότες οἱ Τοῦρτζοι ἐθέλαν νὰ στρατολογήσουν γρισκιανούς. Μερικοὶ ἀστυνομικοί, εἶχαν φίλους σὲ κάθε χωρικὸν τζαὶ εἶπαν τοὺς: προσέξτε, ἀλλάξτε ὄνομα γιὰτὶ ἐν ἑν ἑνὶ σᾶς πιάουσιν εἰς τὸν «Κουρράν».¹⁴ Μερικὲς οἰκογένειες ποὺ τ' Αὐκόρου εἶπαν ὀνόματα τοῦρτζικα γιὰ νὰ γλυτώσουν τὴν στρατολογίαν. Πράγματι, ἔτσι ἐγένη· ἐπιάσαν μόνον γρισκιανούς στὸν «Κουρράν» τζ' ἐπῆραν τοὺς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν».

Στὸ μεταξὺ ὅμως —ὅπως θὰ ἀποδειχθεῖ στὴ συνέχεια τῆς μελέτης— τὸ φερμά-νι γιὰ τὴ στρατολόγησιν τῶν χριστιανῶν ἀναστάληκε. Ἐτσι, «Ἐφῆραν τοὺς πίσω γιὰ νὰ πκιάουν μόνον Τοῦρκους, ἀλλὰ μὴτὰ τοὺς ἐπκιάαν τζαὶ τοὺτους π' ἀλλάξαν τὰ ὀνόματά τοὺς». (Διήγησι Πέτρου Κάρου.)¹⁵

Τὰ ἴδια, γιὰ τὴν ἀλλαγὴ τῶν ὀνομάτων πρὸς ἀποφυγὴ στρατολογίας, τὴν στρατολόγησιν τῶν σταθερῶν χριστιανῶν, καὶ τὴν ἀπαλλαγὴ καὶ ἐπιστροφὴ τοὺς στὸ χωριὸ καθὼς τὴν ἐκ νέου στρατολόγησιν ὅσων ἄλλαξαν τὰ ὀνόματα, ἀναφέρονται καὶ ἀπὸ τὴν Ἀναστοῦ Γ. Παπαλάππα 85 ἐτῶν ἀπὸ τὸ ἴδιο χωριό.¹⁶

(2) Ἐπίσης ἀπὸ τὸ Αὐγόρου. Μᾶς ἀναφέρθηκε ὅτι κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην οἱ Τοῦρκοι στρατολόγοι ἀναζητοῦσαν στοὺς ἀγροὺς στρατευσίμα ἄτομα ποὺ ἐργάζονταν στὸ θερισμὸ καὶ τὰ ὅποια, μόλις τοὺς ἀντιλαμβάνονταν, κρύβονταν κάτω ἀπὸ τοὺς σωρούς τῶν δεματιῶν. (Κώστας Πριγγόπουλος, 85 χρόνων.)

(3) Ἀπὸ τὴν Κερύνεια: Διηγοῦνται ὅτι στὰ χρόνια τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου ὁ τοῦρκος Καϊμακάμης κάλεσε στὸ σπίτι του, τὸν Φίλιππα Χατζηχριστοφῆ καὶ τοῦ εἶπε: «Ἄκου Φίλιππα, ἔχω ἀπόψε στὰ χέρια ἓνα φερμάνι τοῦ σουλτάνου, ποὺ καλεῖ γιὰ αὐριο ὅλους τοὺς ἀνύπαντροὺς νέους ὅλης τῆς Κύπρου νὰ γραφοῦν στὸν τουρκικὸ στρατό. Ξέρω ὅτι ἡ κόρη σου εἶναι χαρτωμένη μετὰ τὸν Χριστοφῆ. Ἄν μπορέσεις νὰ τὴν παντρεύεις ἀπόψε πρὶν τὰ μεσάνυχτα ὁ γαμπρός σου σίγουρα θὰ γλυτώσῃ τὸ στρατό . . .». Ὁ Φίλιππας, πράγματι φρόντισε ἐγκαιρὰ καὶ ἔτσι τὴν ἐπομένην ὁ Χριστοφῆς Παύλου ἀπέφυγε τὴ στρατολογίαν.¹⁷ (Νίκος Χιωτέλλης, δισέγγονος τοῦ Φίλιππα.)

(4) Τὶς τρεῖς αὐτὲς μαρτυρίες ἐνισχύουν καὶ ἄλλες προφορικὲς διηγήσεις γερόντων τῆς περιοχῆς κοκκινοχωριῶν Ἀμμοχώστου ποὺ ἀναφέρονται σὲ ἄτομα ποὺ τὴν περίοδον ἐκείνην ἔφευγαν κρυφὰ ἀπὸ τὴν Κύπρον διότι οἱ Τοῦρκοι ἤθελαν «νὰ τοὺς πιάουν γιὰ νὰ τοὺς βάλουν νὰ τοὺς δουλεύουν» π.χ. περίπτωσι Χριστοφῆ Σαμάρα

14. Ἀπὸ τὴν τουρκικὴ «Kuga» = κλῆρος, καὶ Κουρατζῆς, ὁ νεοσύλλεκτος, αὐτὸς ποὺ περιλαμβάνεται στὶς τάξεις τοῦ στρατοῦ μετὰ κλῆρον.

15. Μαγνητοφωνημένη Ταινία ἀρχείου μας ἀρ. 3.

16. Μαγνητοφωνημένη Ταινία ἀρχείου μας ἀρ. 8.

17. Ἐπιστολὴ ἀπὸ τὸν κ. Νίκο Χιωτέλλη, ἡμερομηνίας 25.1.1982 (ἀρχεῖο μας)· βλ. ἐπίσης Ρ. Κατσελλῆ, *Κερύνια*, 1973, σ. 85.

(1835–1945) και τοῦ συνομήλικού του Γιωρκάτζη τοῦ Παπακωνσταντῆ, ποὺ ἐγκατέλειψαν κρυφὰ στὴν Κύπρο στὰ 1855 μέσα στὸ Μάη, καὶ ἐπέστρεψαν ἕνα χρόνο περίπου ἀργότερα ὅταν ἡσύχασε — λένε — ἡ κατάσταση. Εἶχε ἤδη ὑπογραφεῖ τὸ Χάττι-Χουμαγιούν. (Παρασκευᾶς Χριστοφῆς Σαμάρα, 86 χρόνων, Λιοπέτρι.)¹⁸

(5) Παράλληλα μὲ τίς πιὸ πάνω προφορικές μαρτυρίες διαβάζουμε καὶ στὸ «Χρονικὸ τῆς Λύσης». «1855: Χρόνος μεσαῖος. Πόλεμοι πολλοί . . . Μεγάλῃ σύγχυσις εἰς τὸν κόσμον. Ἐλαβαν ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς ἀσκεριέν».¹⁹ (Ἐκτακτος ἀσκεριὲς λόγῳ προφανῶς, τῶν μεγάλων ἀναγκῶν τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου).

(6) Τέλος, ἀξιοσημείωτῃ εἶναι καὶ μιὰ ἐπιστολὴ (δημοσιευμένη καὶ σχολιασμένη ἀπὸ τὸν τουρκολόγο Π. Χιδίρογλου) τοῦ Καϊμακάμη-Μουτασαρρίφη τῆς Κύπρου πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπο, ἡμ. 12/715 Saban 24 (12 Μαΐου 1855),²⁰ ἀπὸ τὸν ὁποῖο ζητᾷ νὰ σταλεῖ στὸ ταμεῖο μιὰ ἑκτακτὴ “gizya”, τὴν ὁποία σὲ ὑστερόγραφο διαχωρίζει ἀπὸ τὴν συνήθη “gizya” ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τῶν ραγιάδων, καὶ ζητᾷ ἐπίσης νὰ καταβληθοῦν οἱ ἀναγκαῖες προσπάθειες ἀποκλειμένου νὰ σταλεῖ ἡ gizya αὐτὴ συντόμως καὶ ἀμέσως διότι «ἐκτὸς (δὲ) τούτου, ἐκ τῆς gizya τῆς προερχομένης ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῶν ἀναφερθέντων ραγιάδων δὲν θὰ ὑπάρχει πλέον ἐν «ἄσπρον»».²¹

Πιστεύει ὁ Π. Χιδίρογλου ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν κεφαλικὸ φόρο. Ἐν τούτοις ὁ Fikiet Alasya (στὸ *Kıbrıs Tarımı*, Lefkoşa, 1939, σ. 65), θεωρεῖ τὴν “gizya” στὴν Κύπρο σὰν φόρο γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὰ στρατιωτικὰ καθήκοντα.²²

Μὲ βάση ὅλα ὅσα ἀναφέρθηκαν πιὸ πάνω, ὀδηγούμεθα στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ “gizya” αὐτὴ τοῦ 1855 ἀφορᾷ ἑκτακτο στρατιωτικὸ φόρο (ἀσκεριὲ) γιὰ τρεῖς λόγους:

(α) Ἐπειδὴ συμπίπτει μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ “Χρονικοῦ τῆς Λύσης”: «1855: . . . ἔλαβαν ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς ἀσκεριέν». Εἶναι σημαντικό, ἐξάλλου, τὸ γεγονὸς ὅτι γιὰ καμία ἄλλῃ χρονιά δὲν μᾶς δίδεται παρόμοια πληροφόρηση, ἀν καὶ τὸ χρονικὸ περιλαμβάνει τίς χρονολογίες ἀπὸ 1800–1878 (καὶ συνεχίζεται καὶ ἐπὶ Ἀγγλοκρατίας),

(β) διότι ἡ “gizya” αὐτὴ ζητεῖται στὶς ἀρχὲς τοῦ Μάη, ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνακοίνωση τοῦ διατάγματος γιὰ τὴ στρατολόγησι τῶν χριστιανῶν (ὅπως θὰ διαπιστώσουμε καὶ στὴ συνέχεια), πρᾶγμα ποὺ δείχνει ὅτι προοριζόταν γιὰ ἑκτακτες στρατιωτικὲς ἀνάγκες,

18. Διήγησις ἀπὸ τὸν κ. Παρασκευᾶ Χριστοφῆ Σαμάρα (86 ἐτῶν), Ταινία ἀρ. 4. Ἡ ἐπιστράτευσις, ὅπως θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια ἀπὸ τὰ ἔγγραφα, ἔγινε στὶς ἀρχὲς τοῦ Μάη. Ἡ κρυφὴ φυγὴ ἔγινε γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὴ στρατολόγησι. Ἐπέστρεψαν 9–10 μῆνες ἀργότερα, ὅταν ὑπογράφηκε τὸ Hattı Humayium στὶς 18 τοῦ Φεβρουάριου 1856 καὶ ἡσύχασε ἡ κατάστασις (ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς στρατολόγησις τοῦλάχιστον).

19. *Κυπριακὰ Χρονικά*, Η' (1931), σσ. 81–105 (σ. 91).

20. Ἀπὸ τυπογραφικὸ λάθος ἡ χρονολογία, ποὺ γράφεται κάτω ἀπὸ τὴ μετάφρασις, εἶναι 1885 ἀντὶ 1855. Ὑπάρχει ὅμως στὸ πλᾶι σωστὰ γραμμένη ἡ τουρκικὴ χρονολογία (1271 Saban 24).

21. Ἐπίσημα Ὁθωμανικὰ Ἐγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Κύπρου, Ἐπετηρίδες, IV, 1970–71, σ. 96, ἔγγραφο 23, καὶ σ. 116 σχόλια.

22. Αὐτόθι.

(γ) μᾶς εἶναι λίγο δύσκολο νὰ πιστέψουμε ὅτι πρόκειται γιὰ κεφαλικὸ φόρο —ἀν καὶ τὰ διάφορα εἶδη τῶν φορολογιῶν στὸ τουρκικὸ κράτος δὲν ἦταν θεσμοὶ στατικοί— διότι ὁ κεφαλικὸς φόρος εἶχε πρὸ πολλοῦ ἀντικατασταθεῖ μὲ τὸ στρατιωτικὸ φόρο. (Συγκεκριμένα, στὰ 1846 μὲ τὶς μεταρρυθμίσεις ποὺ ἀκολούθησαν τὸ Hatti serif τοῦ 1839.²³ Παρόλο ποὺ ἡ ἐπίσημη ἀποψη θέλει τὸ 1856 σὰν χρόνον ἀντικατάστασης.)

Β. Ὅσα ἐξετέθηκαν πρὸ πάνω σχετικὰ μὲ τὴ στρατολόγησιν χριστιανῶν, τεκμηριώνονται, ὅπως ἀρχικὰ γράψαμε, ἀπὸ ἀνέκδοτα ἔγγραφα ποὺ ἀναφέρονται γενικὰ στὸν τουρκοκρατούμενον χώρον, καὶ ποὺ βρίσκονται στὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδας, χρονολογοῦνται δὲ ἀπὸ 20 Μαΐου 1855 μέχρι καὶ 9 Ἰουνίου 1855, καὶ ἀναφέρονται στὴν πρὸ πάνω στρατολόγησιν τῶν χριστιανῶν.

Συγκεκριμένα, στὸν φάκελλο 64/100/2-1855:²⁴

(1) Σὲ ἔγγραφο τῆς 20.5.1855, ἀναφέρεται ὅτι: «στὰ πλησιέστερα χωριά εἰς τὴν τουρκικὴν ὁροθεσίαν χριστιανοὶ ἐπληροφορήθησαν ὅτι κατ' αὐτοῖς μέλλει νὰ διαβαστῇ φερμάνι διὰ νὰ τοὺς συλλάβουν ὡς κληρούχους καὶ νὰ τοὺς διευθύνουν εἰς Κριμαίαν».

(2) Σὲ ἄλλο ἔγγραφο τῆς 20.5.1855, ὑπ' ἀρ. 301, διευκρινίζεται ὅτι ἡ στρατολογία ἀφοροῦσε «πάντας ἀπὸ 20 ἐτῶν μέχρι . . . 30, πάσης φυλῆς ἐν τῷ Τουρκικῷ κράτει διαμένοντες».

(3) Σὲ ἔγγραφο τῆς 29.5.1855 ὑπ' ἀρ. 5518 ἀναφέρεται ὅτι: «. . . ἡ διαταχθεῖσα παρὰ τῆς Ὀθωμανικῆς ἐξουσίας νεοσυλλεξία τῶν χριστιανῶν δὲν ἔτυχεν ὑποδοχῆς παρ' αὐτοῖς, πλὴν ἀκόμη δὲν ἤρχισε νὰ ἐνεργεῖται κατὰ τὰς γειτονενοῦσας ἐπαρχίας τῆς Ἡπείρου . . .».

(4) Στὸ ἔγγραφο τῆς 20.5.1855, ὑπ' ἀρ. 8, ἀναφέρεται ἐπίσης ἡ σχετικὴ ἀντίδρασις τῶν Χριστιανῶν: «Ἐσυγκεντρώθησαν ὡς δύο χιλιάδες τὸν ἀριθμὸν εἰς χωρίον Σκουλικαρία, σκοπὸν δὲ ἔχουν ἀμέσως ὡς ἤθελεν διαβασθῇ τὸ φερμάνι νὰ εἰσέλθουν ἐντὸς τῶν ἐλληνικῶν μεθοριῶν . . .». Στὸ ἔγγραφο ἐπίσης ὑπ' ἀρ. 301 τῆς 20.5.1855, ἀναφέρεται ὅτι: «. . . καὶ τούρκων καὶ χριστιανῶν οἱ παῖδες ἀναχωροῦσι πρὸς τὰ ὄρη καὶ δέκα ἔφυγαν ἐξ Ἀρτης, εἰς δὲ τούτων ἀπὸ Καμποτίου».

(5) Τελικὰ, ὅπως ἀναφέρεται σὲ ἔγγραφο τῆς 30.5.1855, ὑπ' ἀριθμ. 1904 (ἢ 1984) τὸ φερμάνι ἀνεστάλη: «. . . ὅτε ἀνεγινώσκετο τὸ περὶ στρατολογίας φερμάνιον τῆς Ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως εἰς τοὺς κατοίκους Θεσσαλίας, ἅπαντες οἱ κάτοικοι αὐτῆς καὶ Ἀλβανοὶ ἦσαν δυσανεστῆμένοι διὰ τὴν στρατολογίαν ταύτην, ἀλλὰ, πρὸ ἡμερῶν, πληροφορηθέντες ὅτι τὸ φερμάνιον αὐτὸ ἀνεστάλη καὶ ἀπαλλάσσονται τῆς στρατολογίας, ἅπαντες οἱ κάτοικοι Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας εὐρίσκονται ἐν ἡσυχίᾳ . . .». Ἐξάλλου ὅσον ἀφορᾷ τὴν Κύπρον (ὅπου οἱ διαταγὲς ἀργοῦσαν νὰ φθάσουν), ὁ Γάλλος Πρόξενος Doajan γράφει ὅτι μὲ ἀφορμὴ τὴν στρατολογία «πολ-

23. Κ. Μπίρρης, Ἀρβανίτες, οἱ Λωριεῖς τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ, σ. 346, καὶ Ε. Ι. Νικολαΐδου, Κρυπτοχριστιανοὶ τῆς Σπαθίας, Ἰωάννινα, 1979, σ. 146.

24. Βλ. σημείωσις 13.

λοι νέοι κατέφυγον εις τὰ βουνά» (11-Ιουνίου-1855)· (*Κυπριακά Χρονικά* Θ', σ. 219).

Παρόμοια έκτακτη επιστράτευση έγινε και στον επόμενο Ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877-78. Συγκεκριμένα, στο υπ' αρ. 582 ανέκδοτο έγγραφο (Προξενικά 'Εγγραφα) της 27 Δεκ. 1877, αναφέρεται ότι: «... θὰ ἐπέλθωσι, ἀφεύκτως, πλέον τῶν δύο χιλιάδων τοιούτων (χριστιανῶν) διὰ νὰ ἀποφύγωσιν ἀφ' ἐνὸς τὰς ἐκτεθειμένας ἐν τῇ παρουσίᾳ μου τουρκικὰς πιέσεις καὶ δυστυχίας, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ὑπὸ τῆς Πύλης μελετωμένην κατ' αὐτῶν στρατολογίαν» (Ίστ. 'Αρχ. 'Υπ. 'Εξ.).

Ἀπὸ τίς μαρτυρίες καὶ τὰ ντοκουμέντα αὐτὰ τελικὰ ἐξάγονται τὰ ἐξῆς συμπεράσματα γιὰ τὴν Κύπρο:

(1) Ἐγινε μιὰ επιστράτευση τὸν Μάη τοῦ 1855 ποὺ ἀφοροῦσε Ὀθωμανοὺς ὑπηκόους καθὲς φυλῆς, συνεπῶς καὶ χριστιανοὺς.

(2) Ἡ πληροφορία γιὰ τὴ στρατολόγησι διαδόθηκε εἴτε διέρρευσε ἀπὸ κυβερνητικοὺς κύκλους προτοῦ ἀνακοινωθεῖ ἐπίσημα.

(3) Τὸ φερμάνι, σύμφωνα μὲ τὸν μέχρι τότε ἐπικρατοῦντα «Κανονισμὸς περὶ στρατολογίας»,²⁵ ἔδινε τὸ δικαίωμα στοὺς χριστιανοὺς νὰ ἐξαγοράσουν τὴ στρατολόγησίν τους μὲ κάποιον χρηματικὸ ποσό, τὴν έκτακτη "gizya" ἢ ἀσκεριέ ποὺ εἶδαμε-ἄσχετα ἂν ἤδη πλήρωναν κάθε χρόνο, τὸν συνηθισμένο ἀναγκαστικὸ στρατιωτικὸ φόρο τοῦ 33% ἐπὶ τοῦ μυριοῦ.²⁶

(4) Οἱ χριστιανοὶ ὑποψήφιοι προσπάθησαν νὰ ἀποφύγουν τὴ στρατολόγησίν τους (προτοῦ ἀνασταλεῖ τὸ φερμάνι) μὲ ποικίλους τρόπους:

- (α) μὲ τὸ νὰ παντρευτοῦν,
- (β) πληρώνοντας έκτακτον ἀσκεριέν (ἢ "gizya"),
- (γ) μὲ τὸ νὰ κρυφτοῦν,²⁷
- (δ) ἐγκαταλείποντας τὴν Κύπρο,²⁸
- (ε) προφασιζόμενοι σωματικὲς ἀνικανότητες,²⁹

25. Γιὰ τὸ μέτρο αὐτὸ βλ. Δ. Νικολαΐδης, 'Κανονισμοὶ περὶ στρατολογίας', *Ὀθωμανικοὶ Κώδικες*, 1869-70, Β', σσ. 1080-1125 καὶ Μ. Θ. Λάσκαρη, *Τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα 1800-1923*, 1948, σσ. 131-132.

26. Βλ. Θ. Παπαδοπούλλου, 'Προξενικὴ Ἐκθεσὶς Σίμου Μενάρδου 1869', *Προξενικά Ἐγγραφα* ΙΘ' αἰῶνος, σ. 25.

27. Ἐχουν διατηρηθεῖ πολλὲς παραδόσεις, ποὺ ἀναφέρουν ὅτι οἱ κάτοικοι κρύπτονταν μέσα σὲ σπηλιές γιὰ νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τοὺς Τούρκους ποὺ γύριζαν στὰ χωριά γιὰ νὰ τοὺς συλλάβουν γιὰ στρατολόγησι καὶ γιὰ διάφορους ἄλλους λόγους. Ὑπάρχουν ἐπίσης ἔντονες παραδόσεις γιὰ τὴν ὑπαρξὴ κρυφῶν ὑπογείων ἢ δωματίων χωρὶς πόρτες καὶ παράθυρα, μὲ μιὰ κρυμμένη τρύπα στὴν ὀροφή, ἢ ἀκόμα καὶ μεγάλων «σπήλιων», ὅπου κρύβονταν γυναῖκες μὲ τὰ παιδιά, ἄντρες ἢ ἀκόμα καὶ μέρος τοῦ πληθυσμοῦ ἐνὸς χωριοῦ. ('Ἀναστοῦ Παλάππα, 85 ἐτῶν, Αὐγόρου, Ταινία μας ἀρ. 8.)

28. Ἐρευνώντας κανεῖς τὴν ἱστορία τῆς Κύπρου ἐπὶ Τουρκοκρατίας, θὰ παρατηρήσει συχνὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ νησιοῦ ἀπὸ τοὺς κατοίκους, σὰν εὐκολὴ λύσις γιὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὰ κάθε λογῆς δεινὰ. Ἀκόμα καὶ κατὰ τὸ 1877, ἓνα χρόνο προτοῦ ἡ Ἀγγλία νοικιάσει τὴν Κύπρο, εἶδαμε, ὅτι ἐξαιτίας φημολογουμένης στρατολογίας, ἐπρόκειτο νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν Κύπρο γύρω στὰ 2.000 ἄτομα (Α.Υ.Ε., Προξενικά Ἐγγραφα 1878, ἀρ. 582, ἡμ. 27 Δεκ. 1877).

29. Φαίνεται, ὅτι ἡ δικαιολογία τῶν σωματικῶν ἀνικανότητων, ἦταν πολὺ συχνὴ μεταξὺ

(στ) παίρνοντας, τέλος, τούρκικα ὀνόματα, χωρίς ὅμως πραγματική διάθεση προσχώρησης στὸν ἰσλαμισμό.

3. Ἐντοπισμὸς τοῦ φαινομένου

Τὸ φαινόμενο αὐτὸ τῆς ἀλλαξονομασίας, παρατηρήθηκε, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Αὐγύ-

αὐτῶν ποὺ κατὰ καιροὺς στρατολογοῦνταν. Σύμφωνα μὲ τὸν κανονισμὸ περὶ στρατολογίας τοῦ 1870. Βλ. Δ. Νικολαΐδη, Β' τόμος (ἸΘ. Κωδ., σ. 1081, ἄρθρο 24):

« Ἐξαιροῦνται τῆς στρατολογίας οἱ πάσχοντες πῆρως ἢ νόσον καθιστῶσαν αὐτοὺς ἀνικάνους διὰ τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Ὅσοι ἐξ αὐτῶν ἔχουσι βεβλαμμένον τὸν δεξιὸν ὀφθαλμόν, τοὺς δακτύλους τῶν χειρῶν ἑλλειπεῖς ἢ εἰσὶ χωλοί, ἀλαοί, ὕβοι ἢ πάσχοντες ὑπὸ ἄλλων νοσημάτων χρονίων καὶ ἀθεραπεύτων . . . σημειώνεται ὁ λόγος τῆς ἀπαλλαγῆς των καὶ δὲν προσκαλοῦνται πλέον».

Ἔτσι, πολλοὶ προσποιοῦνταν ὅτι ἦταν ἀνάπηροι γιὰ νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὴ στρατολόγηση. Σχετικὰ μὲ τοῦτο γράφει ὁ πρόξενος Βασιλειάδης γιὰ κάποια ἐκτακτὴ ἐπιστράτευση: « . . . οἷτινες, καθὰ εἶναι γνωστόν, ἀρνούμενοι νὰ ὑπηρετήσωσι ἐν τῷ ὀθωμανικῷ στρατῷ, καταφεύγουσιν εἰς μύρια ὅσα ἐπιχειρήματα καὶ προπάντων εἰς σωματικὰς ἀνικανότητας». (Α.Υ.Ε. Προξενικὰ Κύπρου 1878, ἀρ. 33, 24 Ἰανουαρίου 1878). Γι' αὐτό, ὁ κανονισμὸς προνοοῦσε καὶ ἀνάλογες τιμωρίες γιὰ ὅσους ἀνακαλύπτονταν ὅτι προσποιοῦνταν ἢ ξεπίτῃδες εἶχαν κόψει δάκτυλα ἢ ἀκρωτηριάζονταν μὲ ὅποιονδήποτε ἄλλο τρόπο. « Ὅσοι τῶν στρατευσίμων κόπτουσι τοὺς δακτύλους ἢ ἐξάγουσι τοὺς ὀδόντας ἢ ἀκρωτηριάζουσι πολὺ ἢ ὀλίγον ἄλλα μέλη τοῦ σώματός των, ὅπως ἀποφύγῃσιν τὴν στρατοlogίαν, διὰ τιμωρίαν κατατάσσονται εἰς τὸν στρατὸν ἄνευ κληρώσεως . . . » (ἸΘ. Κωδ., σ. 1094). Γιὰ τίς ποινὲς ποὺ ἐπιβάλλονταν σ' ὅσους προσπαθοῦσαν νὰ ἀποφύγουν τὴ στρατοlogία βλ. ἸΘ. Κωδ., σ. 1092. Εἰδικώτερα, τὰ Ἀρθρα: 36, γιὰ ὅσους δραπετεύσαν ἢ κρύπτονταν· 37, γιὰ ὅσους παρασιωποῦνταν στοὺς ἀπογραφικοὺς καταλόγους· 38, γιὰ τοὺς προφασιζόμενους ἀρρώστους· 39, γιὰ ὅσους βοήθοῦσαν στρατευσίμους νὰ κρυφτοῦν ἢ νὰ δραπετεύσουν.

Ἐνδεικτικὸ τῆς κατάστασης ποὺ δημιουργόταν εἶναι καὶ τὸ ἀκόλουθο ἔγγραφο, δημοσιευμένο στὰ Κυπριακὰ Χρονικά, ΙΓ' (1937), σ. 221 (Τὸ 1821 καὶ ἡ Εὐρωπαϊκὴ Παροιμία):

Ἐν Λάρνακι τὴν 22 Μαΐου 1839

Κε Πρεσβευτὰ

Εἶχον προειδοποιήσῃ τὴν Ὑμ. Ἐξοχότητα ὅτι διεξήγετο στρατοlogία ἐνταῦθα, τῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποσταλέντων κατὰ Φεβρουάριον ἐπανακαμφάντων ἐν μέρει ἐνταῦθα. Ὁ Ὅσμαν πασᾶς, ὁ κυβερνήτης μας, ἐπελήφθη τῆς εὐκαιρίας αὐτῆς νὰ καθαρῇ τὴν νήσον ἀπὸ τὰ κακὰ ὑποκείμενα καὶ τοὺς ἀέργους. Μεταξὺ αὐτῶν εὗρίσκετο ἀριθμὸς τις ἀναπήρων, συνεπεία ρήξεων, οἱ ὅποιοι ἀπηλλάγησαν ὡς ἀνάπηροι. Σήμερον διεξάγεται νέα ἀποστολὴ 800 ἀνδρῶν. Οἱ κάτοικοι τῆς νήσου, διὰ τοὺς ὁποίους ἡ στρατοlogία εἶναι νεωτερισμὸς, εἶναι ἀπηλπισμένοι. Πολλοὶ τούτων κρύπτονται εἰς τὰ δάση, εἰς τὰ βουνά, εἰς τὰς οἰκίας τῶν εὐρωπαίων, βέβαιοι ὅτι θὰ ἀπολαμβάνωσι τὴν ἐλευθερίαν των ὅταν ὁ ἀπαιτούμενος ἀπὸ τὴν Πύλῃν ἀριθμὸς ἀνδρῶν συμπληρωθῇ καὶ ὁδεύῃ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οἱ ἄνδρες αὐτοὶ συλλαμβανόμενοι εἰς τὰ χωρία δεσμεύονται καὶ ἐγκλείονται εἰς τὸ φρούριον τῆς Λάρνακας, ὅπου λαμβάνωσιν ἐλαχίστην μερίδα ἄρτου μὴ ἐπαρκοῦντος εἰς συντήρησίν των. Οἱ νεοσύλλεκτοι αὐτοὶ ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ἀναχωροῦσι διὰ Κωνιπολιν. Ἐξακολουθεῖ ἡ ἐνταῦθα διοργάνωσις σώματος πυροβολητῶν, ἱππικοῦ, ἀποτελουμένου ἀπὸ σπαχῆδες τῆς Νήσου, καὶ σώματος πεζικοῦ, ὅλων ἀφιερωμένων εἰς τὴν φύλαξιν καὶ τὴν ἄμυναν τῆς Νήσου. Διεδόθη ἐνταῦθα ἡ φήμη προσεχοῦς ἀφίξεως 4.000 ἀνδρῶν, ἀλλ' οὐδὲν τὸ θετικὸν ἐγνώσθη ἀκόμη. Ἐνας *caridgidachi* ἀφίκετο ἐνταῦθα ἀπὸ τεσσάρων ἡμερῶν. Βεβαιοῦσιν ὅτι σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς τοῦ προσώπου τούτου εἶναι νὰ βεβαιωθῇ διὰ τὴν κατάστασιν τῆς Νήσου, νὰ ἐλέγξῃ τὰς πράξεις τοῦ πασᾶ, τῶν προκρίτων καὶ τῶν ἐλλήνων ἐπισκόπων».

Raybaud

ρου, τὸ ὁποῖο ἀναφέραμε, καὶ στὰ γύρω χωριά. Ὁ Σίμος Μενάρδος³⁰ γράφει σχετικὰ ὅτι μνημονεύονται λινόπαμπακοὶ στὰ χωριά « Ἀβκόρουν, Ἀχερίτουν, Καλοψίδα, Λιοπέτριν, Ξυλοφάουν». Καί, ὅσον ἀφορᾷ τὸ Αὐγόρου καὶ τὸ Λιοπέτρι, εἶναι γνωστὸ, ὅχι μόνον ἀπὸ προφορικὰς παραδόσεις, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς φορολογικοὺς κώδικες τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, τοῦ 1832, ὅτι ὑπῆρχαν λινόπαμπακοὶ.³¹ Τὰ χωριά ὅμως Ἀχερίτου, Καλοψίδα καὶ Ξυλοφάγου, φαίνονται μέσα ἀπὸ τοὺς ἰδίους καταλόγους ὅτι ἦταν ἀμιγῆ ἑλληνικά, στὰ 1832.³²

Ἐπίσης ὁ Γεώργιος Λουκάς,³³ γράφει στὰ 1908, ἀναφερόμενος στὶς ἐπιστροφὰς τῶν λινόπαμπακῶν στὸν χριστιανισμό:

« Ὅθεν, βλέπομεν τοὺς κατοικοὺς ἰδίως τῶν κομῶν Λουρουτζίνας, καὶ λοιπῶν πέριξ, Ἀγ. Τύχωνος, Μουτταγιάκας, Κορφῆς, Λιμνατίου, Λάνιας, Δωροῦ, Μοναργίου, Τριμίκλινης κ.λ. ἤδη ἀντικαταστήσαντας τὸ Ὀθωμανικὸν φέσιον διὰ τῶν καλουμένων σκούφων ἢ διὰ τῶν πιλῶν καὶ σκιαδίων . . ».

Ἀπὸ τοὺς Φορολογικοὺς Καταλόγους τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς φαίνεται ὅτι τὰ τρία χωριά, Κορφή, Λάνια καὶ Δωροῦ, στὰ 1832 ἦταν καὶ αὐτὰ ἀμιγῆ ἑλληνικά. Ἐπίσης, πιθανότατα καὶ τὸ χωριὸ Χάρτζια συγκαταλέγεται στὴν κατηγορία αὐτή, διότι στὰ 1832 ἦταν ἑλληνικὸ χωριὸ ἐνῶ γύρω στὰ 1914 ὑπῆρχαν Τοῦρκοι ποὺ ἐγκατέλειψαν, τὴν περίοδο αὐτή, τὸ χωριό.³⁴

Τὰ ἐπὶ αὐτὰ χωριά παρουσιάζονται, μετὰ τὸ 1878, στὴν ἐξέλιξή τους, πάλι σὰν ἀμιγῆ ἑλληνικά.

Ἐπειδὴ λοιπὸν στὶς περιόδους 1833–1854 καὶ 1856–1878 δὲν συνέβηκαν γεγονότα ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ ὀδηγήσουν τοὺς χριστιανοὺς σὲ ὁμαδικὰς ἀλλαξοπιστίες, συμπεραίνουμε ὅτι τὸ φαινόμενο τοῦ λινόπαμπακισμοῦ (ἢ ἀλλαξονομασίας) στὰ

Τὰ τοῦ ἐγγράφου ἐπιβεβαιοῦνται καὶ ἀπὸ τὸ Χρονικὸ τῆς Λύσης: «1839: . . . ἐπῆραν πολλοὺς τούρκους εἰς τὴν Πόλιν». Περὶ Στρατολόγησης 3,000 Τουρκοκυπρίων γιὰ τὰ φρούρια στὰ 1830, βλ. *Κυπριακὰ Χρονικά*, Ζ (1930), σ. 228· βλ. ἐπίσης σ. 229 περὶ φερμανίου στὰ 1835 γιὰ στρατολόγησιν τούρκων.

30. Σίμου Μενάρδου, 'Περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν Κυπρίων', *Ἀθηνᾶ*, 16, 271 κ. ἐξ., καὶ Σίμου Μενάρδου, Δημοσιεύματα Κ.Ε.Ε., *Τοπωνυμικαὶ καὶ λαογραφικαὶ μελέται*, σσ. 263–264.

31. Th. Papadopoulos, *Social and Historical Data on Population*, σ. 200 (P. 7, P. 7α), *Φορολογικοὶ Κώδικες*, 1932.

32. Αὐτόθι, Ἀχερίτου, σ. 210 (P. 12), Ξυλοφάγου, σ. 199 (T. 7), Καλοψίδα (1825) 54 φορολογούμενοι (T. 11), σ. 121.

33. Γ. Λουκάς, 'Ἡ ἐν Κύπρῳ μέχρι τῆς 4ης/17ης Ἰουνίου 1908 Τριακονταετής Ἀγγλικὴ Κατοχή', ὑπὸ Θεοφανοῦς Κυπρῆ, *Κυπριακαὶ Σπουδαί*, Μ' 1976, σ. 132.

34. Πιθανότατα συνέβη τὸ ἴδιο καὶ στὸ χωριὸ Χάρτζια, τὸ ὁποῖο συναντοῦμε στοὺς Φορολογικοὺς Καταλόγους τοῦ 1832, σ. 192, σὰν ἀμιγῆ ἑλληνικὸ (στὰ 1825 εἶχε 11 φορολογούμενους, βλ. Th. Papadopoulos, *Social and historical data* . . .). Γύρω στὰ 1914 βλέπουμε νὰ ὑπάρχουν Τοῦρκοι, ποὺ ἐγκατέλειψαν ὅμως τὰ χωριά ('Αντρέας Δημητρίου, 'Πῶς ἔφυγαν γιὰ πάντα οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὴν Χάρτζια', *Λαογραφικὴ Κύπρος*, 1973, τεῦχος 7–8, σσ. 37–39. Βλ. ἐπίσης Γ. Ι. Καργώτης, 'Κυπριακὰ Τοπωνύμια', *Κυπριακαὶ Σπουδαί*, Θ' 1945, σσ. 70–72.

χωριά αυτά, παρουσιάστηκε στην περίοδο τῆς στρατολογίας τῶν χριστιανῶν, στὰ 1855.³⁵

Εἰδικὰ ἡ περίοδος μετὰ τὸ 1856 — ἂν ἐξαιρέσουμε βέβαια ἀρκετὰ πρόσκαιρα ἔκτροπα τῶν Τούρκων ποὺ ἔγιναν τὸ χρόνο ἐκεῖνο ἐξαιτίας τοῦ Hatti Humayun³⁶ — ἦταν μιὰ περίοδος «ἡ ὁποία ἦτο ἀπηλλαγμένη ταραχῶν καὶ λοιπῶν διενέξεων», ὅπως διαπιστώνει ὁ Π. Χιδίρογλου σχολιάζοντας τὰ δύο παράσημα ποὺ δόθηκαν ἀπὸ τὸν σουλτάνο Abdal-Aziz (1861–1876) στὸν Ἀρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο Γ' (1865–1900).³⁷

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν πρὸ τοῦ 1853 περίοδο, ὑπῆρξαν ὁρισμένες ἀναταραχές, συγκεκριμένα στὰ 1832–33, κατὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Καλόγερου Ἰωαννικίου τοῦ Γκιαοῦρ Ἰμάμη καὶ τοῦ Νικόλαου Θησέα. Ἐπίσης στὰ 1841 καὶ 1853. Αὐτὰ τὰ ἐπεισόδια ὅμως, ἐπεὶ διεδραματίστηκαν μακριὰ ἀπὸ τὶς περιοχὲς Κοκκινοχωριῶν Ἀμμοχώστου καὶ χωριῶν Ὁρεινῆς Λεμεσοῦ, δὲν μποροῦν νὰ ἐπηρεάσουν τὰ συμπεράσματά μας, ἂν καὶ παρατηρήθηκε στὴν Καρπασία περίπτωση ἐξισλαμισμού στὰ 1833. (Θ. Παπαδοπούλλου, *Προξενικά Ἐγγράφα*, σ. 353.)

4. Ἡ στρατολόγηση τῶν Λινοπαμπάκων

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν τύχη τῶν χριστιανῶν ποὺ «ἀλλοξονομάτισαν» καὶ στρατολογήθηκαν στὰ 1855, μαθαίνουμε, ἀπὸ τὴν πιδὶ πάνω ἀναφερθεῖσα παράδοση τοῦ Λυγόρου, ὅτι ὅταν τελείωσε ὁ πόλεμος καὶ ἐπέστρεψαν πίσω, ἦταν ἀδύνατο νὰ ἐκδηλωθοῦν πιά σὰν χριστιανοί, γιὰ τὸν τοῦ ἐπιτηροῦσε, κατόπιν ἐντολῆς τῆς τοπικῆς τουρκικῆς διοίκησης ὁ Χάσεκκος ἢ Χάσος Τοῦρκος ἀπὸ τὴν Βατυλὴν.

Εἰς τὸ ἐξῆς δέ, ἐθεωροῦντο μουσουλμάνοι καὶ ἐζητοῦντο ὅπως καὶ ὅλοι ἐξἄλλου οἱ λινοπάμπανοι στὸν στρατὸ σὰν κληρωτοί.

Ἐδῶ κρίνεται σκόπιμο νὰ ἐξετάσουμε τὴν τουρκικὴ αὐτὴ τακτικὴ τῆς στρατολόγησης τῶν λινοπαμπάκων καὶ τῆς ἄγρυπνης ἐπιτήρησής τους. «Εἶχαν, λοιπόν,

35. ΠΙΝΑΚΑΣ ΑΠΟΓΡΑΦΩΝ

Ἀπογραφές	1891		1901		1911		1921		1931	
Σύνθεση Χωριῶ	T	E	T	E	T	E	T	E	T	E
ΛΑΝΙΑ	2	274	—	263	1	348	2	366	7	369
ΔΩΡΟΣ	2	125	—	148	—	156	3	183	—	245
ΚΟΡΦΗ	—	133	—	129	—	147	—	143	—	139
ΑΧΕΡΙΤΟΥ	1	173	6	271	—	254	—	538	—	696
ΚΑΛΟΨΙΔΑ	—	190	1	203	4	216	—	471	1	573
ΕΥΛΟΦΑΓΟΥ	1	282	—	410	—	474	2	566	1	818
ΧΑΡΤΖΙΑ	32	200	19	224	37	260	1	317	—	314

Βλ. *Cyprus Census Reports*, 1881, 1891, 1901, 1911, 1921, 1931.

36. *Κυπριακά Χρονικά*, Θ' (1933), σσ. 107–8, 114 (Προξενικὲς Ἀναφορές).

37. Π. Χιδίρογλου Ἐπὶ τὸ ἀνέκδοτο φερμάνιον προνομίων τοῦ Σουλτάνου Abdal Megid πρὸς τὸν Πατριάρχην Γερμανὸν Δ' τοῦ ἔτους 1853 καὶ οἱ πρὸς τὴν Κύπρον προνομιακαὶ παραχωρήσεις τοῦ ἸΘ' αἰῶνος', *Κυπριακαὶ Σπουδαί*, ΛΣΤ' (1972), σ. 79.

τὸν Χάσεκκον μέρα-νύχταν νὰ γλέπει πόξω ποὺ τὴν νεκκλησιὰν τζαὶ νὰ ἐλέγχει μὴπως πηγαίνουν εἰς τὴν νεκκλησιὰν».

Εἶναι γεγονὸς ὅτι στὶς κατὰ καιροὺς στρατολογήσεις οἱ τουρκικὲς ἀρχὲς ἔδειχναν ἰδιαιτέρο ζήλο γιὰ τὴ στρατολόγησιν τῶν λινοπαμπάκων. Ὑπάρχουν σχετικὲς ἀναφορές, τὶς ὁποῖες θὰ σχολιάσουμε στὴ συνέχεια. Οἱ λόγοι τῆς τέτοιας στράτευσής τους εἶναι πολὺ ἀπλοῖ. Ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ ἦταν ἡ εὐκολὴ λύση γιὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸ μέτρο τὰ παιδιὰ τῶν προυχόντων τούρκων (ἐξάλλου, ἦταν ἐπιδεκτικὸ καὶ τὸ σύστημα στρατολόγησιν γιὰ κάτι τέτοιο), κι' ἀπ' τὴν ἄλλην ἦταν διαπιστωμένο ὅτι οἱ λινοπάμπακοι ποὺ τέλειωναν τὴ θητεία τους καὶ ἐπέστρεφαν, ἦταν πιά στὴν πλειοψηφία τους φανατικοὶ μουσουλμάνοι.

Γιὰ τὴν τεκμηρίωσιν τῶν πιὸ πάνω παίρνουμε σὰν παράδειγμα τὴν ἐπιστράτευσιν ποὺ εἶχε γίνει στὴν Κύπρῳ στὸ 1863, ποὺ ἀναφέρεται καὶ ἀπὸ τὸ χρονικὸ τῆς Λύσης (βλ. *Κυπριακὰ Χρονικὰ* Η', σ. 81) «1863. Χρόνος καλὸς . . . Ἐπιάσαν καὶ τοὺς Τούρκους εἰς τὸν Κουρράν». Ἀναφερόμενος λοιπὸν στὴ στρατολόγησιν αὐτὴ ὁ Γ. Ἀκάμας γράφει πρὸς τὸν Γάλλο Πρόξενο, Cte de Maricourt (βλ. *Κ. Χρον.*, Ζ', 199) στίς 9 Δεκεμβρίου (1863).

Κε Πρόξενε,

Ἐνταῦθα εὖρον μέσον νὰ ἐξαιρέσωσι τῆς καταγραφῆς ὅλα τὰ τέκνα τῶν προυχόντων τούρκων. Ὁ φίλος μου *Mehmet bey* τὰ κατάφερε καλὰ καὶ ἔκαμεν τὴν πακοτίλιαν* του εἰς τὴν περίστασιν αὐτήν. Ἐγινεν ἐδῶ, ὅ,τι ἔγινε καὶ ἄλλοῦ, ἐπροτίμηναν νὰ ἐγγράψωσιν, ἐκ πνεύματος ἐχθρότητος καὶ ἐκδικήσεως, εἰς τὴν θέσιν τῶν ἀληθῶς μουσουλμάνων, ἐκείνους οἱ ὁποῖοι εἶναι γνωστοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα λινοπάμπακοι, οἵτινες εἶνε εἰς τὸ φανερόν τοῦρκοι καὶ χριστιανοὶ ἐν τῷ κρυπτῷ καὶ κατὰ πεποίθησιν. Οἱ δυστυχεῖς αὗτοὶ ἀποτελοῦσιν τὸ τέταρτον σχεδὸν τοῦ τουρκικοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου, δὲν ζητοῦσι παρὰ τὸν Ἰσχυρὸν Προστάτην διὰ νὰ δυνηθῶσι νὰ διαδηλώσωσιν ὑπὸ τὴν αἰγίδα του τὴν ἀληθῆ ὁμολογίαν τῆς πίστεώς των.

Γ. Ἀκάμας³⁸

Ἐδῶ ἐπισημαίνεται καὶ ἓνας τρίτος λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο στρατολογοῦνταν οἱ λινοπάμπακοι: ἀπὸ ἐχθρότητα καὶ ἐκδίκησιν, ποὺ ὀφειλόταν στὸ ὅτι οἱ μουσουλμάνοι δὲν μποροῦσαν νὰ τοὺς κακομεταχειριστοῦν στὴν καθημερινὴ ζωὴ, ὅπως τοὺς ἄλλους χριστιανούς. Ἀπὸ τὴν πιὸ πάνω ἀναφορὰ εἶναι ἐπίσης φανερό, ὅτι ἡ στρατολόγησιν αὐτὴ δὲν περιορίστηκε τοπικὰ ἀλλὰ διενεργήθηκε παγκύπρια, σὲ βάρος τῶν λινοπαμπάκων πρᾶγμα ποὺ παρατηρήθηκε καὶ στίς ἄλλες ἐπιστρατεύσεις.

Ἄς σταθοῦμε ὁμῶς στὸ γεγονὸς τῆς ἐξάιρέσεως τῶν προυχόντων γιὰτὶ παρουσιάζει ἰδιαιτέρο ἐνδιαφέρον. Πρὶν καὶ μετὰ τὴ χρονολογία τούτῃ, τὸ πῶς γινόνταν

* Πακοτίλια: *Paccotiglia* (ἰταλ.) κατὰ λέξιν = προμήθεια, φροντίδα.

38. *Κυπριακὰ Χρονικὰ*, Γ' (1936), σ. 41. Ὁ Γ. Ἀκάμας εἶναι ὁ Γεώργιος Πετσοπούλης ἢ Γεωργιάδης, γιὸς τοῦ καρατομηθέντος στὰ 1821 Χατζηνικολά Πετσοπούλη, ποὺ διεσώθη πενταετὴς στὴ Γαλλία: *Κυπριακὰ Χρονικὰ*, Γ' (1937), σ. 161-8.

οί εξαιρέσεις, δὲν εἶναι δύσκολο νὰ τὸ ἀντιληφθεῖ κανεὶς. Δωροδοκίες ἦταν πολὺ εὐκόλο νὰ γίνουν κι' ὄχι μόνο ἀπὸ Τούρκους ἀλλὰ καὶ ἀπὸ λινοπάμπακους προκρίτους. Γιὰ παράδειγμα, ὅπως μᾶς διηγήθηκε ἡ Ἀναστοῦ Γ. Παπαλάππα, 85 ἐτῶν: «Οἱ λινοπάμπατσοι νέοι ἐχώνονταν σὲ χώστρες μὲς τὰ σπῆθκια, σὲ σπήλιους, τζ' ὁ παππούς μου ὁ Χ. ποὺ ἦταν λινοπάμπακος ἐδίαν τοῦ Χάσεκκου (τούρκου-στρατολόγου) ἀρνια ὀλόκληρα, κοῦμνες μὲ χαλλούμια . . . ἦταν τζ' ἀστοσιά 3 γρόνια, ἦταν φτώσια . . . Τζαὶ ὁ Χάσεκκος ἐφευκεν τζ' ἐλάλεν ὅτι ἐν ἡῶρεν κόσμον (στρατευσίμους) νὰ πιάσει» (μαγνητοταινία ἀρχείου μας ἀρ. 8).

Ἀκόμα πιὸ εὐκόλο ἦταν νὰ ἀποφευχθεῖ ἡ ἀναγραφή τῶν ὀνομάτων τους στὸν γενικὸ κατάλογο. Εἰδικὰ γιὰ τὸ 1863, ἂν θυμηθοῦμε ὅτι κυβερνήτης τότε ἦταν ὁ Halil bey³⁹ ποὺ φαίνεται νὰ ἦταν φανατικός, αὐτὰ ἦταν πολὺ εὐκόλο νὰ γίνουν καὶ μάλιστα κάτω ἀπὸ τίς εὐλογίαι του.

Τὰ περὶ ἐξαιρέσεως τῶν προυχόντων τὰ συναντοῦμε μέχρι καὶ τὸ τέλος τῆς 1ης Τουρκικῆς Κατοχῆς. Ἐτσι, σὲ ἀνέκδοτη ἀναφορὰ του μὲ ἡμερομηνία 20 Δεκεμβρίου 1877,⁴⁰ ὁ πρόξενος τῆς Ἑλλάδος Η. Βασιλειάδης ἔγραφε στὴν προϊσταμένη ἀρχή του, ἀναφερόμενος σὲ στρατολόγησι τῶν Μουσουλμάνων τῆς Κύπρου ποὺ θὰ ἀποστέλλονταν στὴν Κριμαία.

« . . . Ἡ κλήρωσις αὕτη, μὴ ἀπολήξασα εἰσέτι, θέλει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀναδείξει τριακοσίους περίπου ἄνδρας ὡς στρατευσίμους· κατὰ κοινὴν ὁμωσ φήμην, ἐξοχώτατε, ἐνεργεῖται αὕτη ὑπὸ τῶν αὐτοκρατορικῶν τῆς νήσου ἀρχῶν καὶ ἰδίως τοῦ διοικητοῦ Κύπρου λίαν πλημμελῶς καὶ ὑπὸ τὸ κράτος ἀπλήστων πρὸς αὐτὸν δωροδοκῶν, διότι ἐνῶ εἰς τὸν καταστρωθέντα κατάλογον τῶν ὑποψηφίων κληρούχων ἦσαν πολλοὶ ἐκ τῶν εὐπόρων τῆς νήσου ὀθωμανῶν, αἵφνης οὗτοι διεγράφησαν ἀντικατασταθέντες δι' ἐνδεῶν καὶ φερεοίκων οἷτινες καὶ ἔλαχον τοῦ στρατιωτικοῦ ὑποχρεωτικοῦ κλήρου.

Οἱ κληρωθέντες οὗτοι, ἔμαθον παρὰ τινων φίλων μου, ὅτι κατὰ τῆς παρὰνόμου αὐτῶν κληρώσεως ἀνέφερον παράπονα εἰς τὸν γενικὸν διοικητὴν τοῦ Ἀρχιεπαλόγου . . . ».

Πρόκειται γιὰ καταστρατήγησι τῶν γνωστῶν κανονισμῶν,⁴¹ πρᾶγμα ποὺ ἀποδεικνύει γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ ὄχι μόνο τὸ πόσο λογαριάζονταν οἱ νόμοι καὶ τὰ διάφορα σουλτανικὰ διατάγματα ἀπὸ τοὺς κατὰ τόπους διοικητές, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκρυθμὴ κατὰστασι ποὺ ἐπικρατοῦσε γενικὰ στὸ Ὄθωμανικὸ κράτος, πρᾶγμα ποὺ ἐπιβεβαιώνεται ἐξ ἄλλου καὶ ἀπὸ τούρκους ἱστορικοὺς ὅπως ὁ Ἀχμέτ Δ. Ζεβδέτ. (Ταριχ ἢ Μπε καϊ-ι-ντεβλετ-ι-αλιγε = Γεγονότα τῆς Ὄθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, τόμ. 11-12, 1882.) Εἶναι αὐτονόητο ὅτι τὸ ἴδιο συνέβαινε καὶ στὶς ἄλλες κατὰ καιροὺς στρατολογήσεις. Τὸ πιὸ πάνω ἔγγραφο, ἐκ πρώτης ὄψεως δὲν φαίνεται νὰ ἔχει ἄμεση σχέση μὲ τὸ πρόβλημα τῶν λινοβαμβάκων.

39. *Κυπριακὰ Χρονικὰ* Θ' (1933), σ. 82, 'Ἡ Διακυβέρνησις τῆς νήσου καὶ οἱ Σατράπαι αὐτῆς', Ν. Κυριαζῆ· βλ. καὶ *Κυπριακὰ Χρονικὰ*, Ζ' (1930), σ. 12.

40. Α.Υ.Ε. Ἑλλάδος, Προξενικὰ Κύπρου, φακ. 1878, ἔγγρ. ἀρ. 580, 20 Δεκεμβρίου 1877.

41. Βλ. σημείωσι 29.

Αὐτοὶ ὅμως οἱ «ἐνδεεῖς καὶ φερέοικοι» ποὺ ἀναφέρει ὁ Η. Βασιλειάδης στὸ ὑπὸ ἡμερομ. 20 Δεκ. 1877 ἔγγραφο, καὶ οἱ ὁποῖοι διαμαρτυρήθηκαν στὸν γενικὸ διοικητὴ τοῦ Ἀρχιπελάγους, εἶναι οἱ ἴδιοι μὲ αὐτοὺς ποὺ ἀναφέρονται τέσσερις μέρες ἀργότερα, στίς 24 Δεκεμβρίου, ἀπὸ τὸν ἀνταποκριτὴ τῆς ἐφημερίδας *Gazzetta d'Italia*,⁴² Παῦλο Βαλδασάρ, σὲ ἄρθρο του στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται ὅτι ἂν καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς στρατευθέντες ἦταν λινοβάμβακοι, ἐντούτοις στρατεύονταν ἀπὸ τὸν φανατικὸ κυβερνήτη τοῦ νησιοῦ — ποὺ ἦταν ὁ Ἀχμέτ Κιαμὴλ Πασᾶς⁴³ — παρὰ τὶς ἀντιδράσεις καὶ διαμαρτυρίες τους, ὅτι οὔτε περικομὴ εἶχαν ὑποστεῖ μὰ καὶ τὸν ἄσκεριέ τους τὸν εἶχαν καταβάλλει γιὰ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν στρατολογία, ὅπως ὅλοι οἱ ἄλλοι χριστιανοί.

Παραθέτουμε τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν ἀναφορά.

«... Στὴν κατάκτηση τῆς Κύπρου ἀπὸ τοὺς Τούρκους, πολλὲς χριστιανικὲς οἰκογένειες χρειάστηκε, γιὰ νὰ σώσουν τὴν τιμὴ καὶ τὶς περιουσίες τους, νὰ ἀσπασθοῦν τὸν ἰσλαμισμό. Παρόλον τοῦτο, στὰ κρυφὰ συνέχισαν νὰ διατηροῦν τὴν ἀρχικὴ τους θρησκεία ὑφιστάμενοι βάπτισμα. Ἡ κυβέρνησις, ποὺ δὲν ἀγνοοῦσε καθόλου ὅσα ἐκεῖνοι ἔκαμναν, ἀντὶ νὰ προσκαλέσει κάτω ἀπὸ τὴ σημαία τὰ παιδιὰ τους, ἀπὸ φόβο ὅτι θὰ ὑπῆρχε προδοσία ἐπειδὴ ἦταν κρυφοὶ χριστιανοί, προσδιόρισε νὰ τοὺς ὀνομάζουν λινοπάμπακους, δηλ. ποὺ ἀνήκουν σὲ δύο θρησκείες, καὶ νὰ παίρνει τὸ φόρο ποὺ λέγεται ἄσκεριές, τὸν ὁποῖο πλήρωναν μόνον οἱ χριστιανοὶ καὶ διὰ τοῦ ὁποῖου ἀπαλλάσσονται ἀπὸ τὴ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία. — Ὁ νῦν κυβερνήτης, τοῦ ὁποῖου ὁ φανατισμὸς ἐναντίον τῶν χριστιανῶν εἶναι πολὺ γνωστὸς στοὺς ἀναγνώστες τῆς *Gazzetta d'Italia*, ὑποκρινόμενος ὅτι ἀγνοεῖ τὴν πραγματικὴ πίστη τῶν φτωχῶν λινοβαμβάκων, προέβαινε στὴ στρατολογία τῶν παιδιῶν τους καὶ τὰ ἀπέστελλε κατ' ἐθεῖαν γιὰ τὸ θέατρο τοῦ πολέμου. — Μάταια ἀντέδρασαν οἱ δυστυχεῖς αὐτοί, μάταια θρηνοῦσαν καὶ ἀποδείκνυναν στὸν κυβερνήτη ὅτι δὲν ἔχουν ὑποστεῖ τὴν περικομὴ, ὅτι εἶναι χριστιανοὶ καὶ ὅτι ἔχουν πληρώσει μέχρι καὶ τὸ τελευταῖο σολδίο τοῦ ἄσκεριέ. Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ἴσως αὐτὴ ἡ αὐθαίρετη πράξη τοῦ κυβερνήτη μας εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ συντάγματος;».

Διαβάζουμε μὲ ἐπιφυλακτικότητα τὴν ἐκδοχὴ τοῦ ἀνταποκριτῆ σχετικὰ μὲ τὴν προέλευση τῆς λέξης «λινοπάμπακος» καθὼς καὶ τὸν χρονικὸ προσδιορισμὸ τῆς καθιέρωσής της. Ἀκόμη διαφωνοῦμε μὲ τὴν ἄποψη, ὅτι μόνον ὁ «νῦν κυβερνήτης» τοὺς στρατολόγησε, γιὰτὶ εἶδαμε ὅτι αὐτὸ εἶχε γίνεи καὶ τὸ 1855 καὶ τὸ 1863 καθὼς καὶ στὰ 1871–2.⁴⁴ Οἱ πληροφορίες ὅμως γιὰ τὶς ἀντιδράσεις τῶν λινοβαμβά-

42. Βλ. Α.Υ.Ε., Προξενικὰ Κύπρου 1878, φάκ. ΑΑΚ/Ε, Ἀρ. 29, 20.1.1878, ἐφημερίδα anno XIII, Ἀρ. 6 τῆς 6ης Ἰαν. 1878, συνημμένη στὸ ἔγγραφο Ἀρ. 29 τῆς 20 Ἰανουαρίου 1878.

43. Πρόκειται γιὰ τὸν Ἀχμέτ Κιαμὴλ Πασά, ποὺ στὰ μέσα Ἀπριλίου 1878 ἀντικατεστάθη ἀπὸ τὸν Βεσὴμ Πασά, ἐπειδὴ καταχράσθηκε τοὺς φόρους τοῦ νησιοῦ (βλ. Α.Υ.Ε., Προξενικὰ 1878, ΑΑΚ/Ε, ἔγρ. Ἀρ. 170, 18 Ἀπριλίου, 1878).

44. Ὁ Cesnola στὸ ἔργο του, *Cyprus, its Ancient Cities, Tombs and Temples*, New York, 1878, σσ. 185–186, δείχνει νὰ γνῶρισε καλὰ τοὺς λινοπάμπακους αὐτοὺς καὶ τὶς κάθε εἴδους περιπέτειές τους, ὅσον ἀφορᾷ τὴ στρατολογία. Μᾶς ἀναφέρει λοιπὸν ὅτι, ἂν καὶ δῆλωναν τὰ ἄρρενα παιδιὰ τους μὲ χριστιανικὸ ὄνομα καὶ πλήρωναν συνεπῶς τὸν στρατιωτικὸ φόρο «Ἀσκεριέ» ὅπως

κων, μιά και τις έζησε ό άνταποκριτής, πρέπει νά είναι άληθινές. (Γιά στρατολόγηση τούρκων στά 1839 και τις άντιδράσεις τους βλ. σημ. 29.)

Έξ άλλου όσον άφορᾷ τή στρατολόγηση τών λινοβαμβάκων, σέ ἄρθρο⁴⁵ του ό Ronald Mitchel —διοικητής Λάρνακος— άφήνει νά νοηθεῖ ότι στρατολογούνται πάντοτε όσάκις ύπήρχε άνάγκη στρατολόγησης. Άναφέρει μεταξύ άλλων και τά έξῆς ένδιαφέροντα γι' αὐτούς:

«... Έν τῇ άπογραφῇ άναγράφονται ὡς Μωαμεθανοί. Ήσαν ὡς έκ τούτου ύποκείμενοι εἰς στρατιωτικήν ύπηρεσίαν ύπό τήν 'Οθωμανικήν κυβέρνησιν... Μέχρις έσχάτων τό ζήτημα τῆς στρατιωτικῆς ύπηρεσίας έδει επίσης νά αντιμετωπισθῇ. Ή ύποχρέωσις ἤρχιζε κατὰ τὸ 18ον έτος τῆς ἡλικίας και αριθμός τις τούρκων συμπεριλαμβανομένων βεβαίως και τών λινοβαμβάκων, έκληροῦντο κατ' έτος.

Άπαλλαγῇ έξηγοράζετο άντι 50 λιρῶν (τουρκικῶν) και εύκαιρία άναμφιβόλως παρείχετο εἰς έπιτηδείαν δωροδοκίαν. Δέν ύπάρχει άμφιβολία έν τούτοις ότι ό έπὶ τῆς στρατολογίας ύπάλληλος εἶχεν οδηγίαις νά εφαρμόζῃ διάφορα και σκληρότερα μέτρα έπὶ τοῦ λαοῦ τών χωριῶν εκείνων, όπου ύπόνοια περι άπιστίας ύπήρχεν. Έάν έπὶ παραδείγματι τὸ χωρίον ύπό συνήθεις περιστάσεις ὤφειλε νά χορηγήσῃ 10 νεανίας, ό διπλάσιος αριθμός άπητείτο ό δέ κανὼν τῆς έξαιρέσεως τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ δέν έλαμβάνετο ύπ' ὄψιν. 'Ο λινοβάμβακος νεοσύλλεκτος προσωρίζετο διά πενταετῇ θητείαν έν Ρόδῳ, Μικρᾷ 'Ασίᾳ ἢ άλλαχοῦ. Εκεί ὤφειλε νά φοιτᾷ εἰς τὸ τζαμίον κατὰ παρασκευήν, διά πρώτην ἴσως φορὰν έν τῇ ζωῇ του, εύρίσκετο δέ έν άμηχανία εἰς τὰς γονοκισίας και ύπερχεοῦτο νά παρατηρῇ τὰ διαβήματα τών γειτόνων του, πιθανῶς οὔτω μανθάνων πλειότερα περι τῆς ὀνομαστικῆς του πίστεως ἢ εάν έμενεν έν τῇ πατρίδι του. Άλλά τὸ ύποπτον τῆς 'Ορθοδοξίας του έπετηρεῖτο και έν τῷ στρατοπέδῳ ἢ τοῖς στρατῶσι. Κύπριος τις ὅστις άπέτισε τήν θητείαν του έν Ρόδῳ διηγήθη ότι ποτε ὅτε ἦτο κατηγορούμενος έπὶ πταίσματι ὠρκίσθη εἰς τὸν 'Αλλάχ και τὸν προφήτην, άλλ' εκωλύθη ύπό τοῦ διεθύνοντος αξιωματικοῦ, ὅστις έπληροφόρησεν αὐτὸν ότι ἦτο ένήμερος τών τῆς Κύπρου και έξήτησεν παρ' αὐτοῦ πληροφορίας περι τοῦ χωρίου του και τοῦ πολιοῦχου άγίου τῆς 'Εκκλησίας τοῦ χωρίου του. Ένετείλατο δ' αὐτῷ ότι πρέπει νά ὀρκισθῇ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ 'Αγίου Γεωργίου».

Εἶναι και έδῶ πασιφανής, ἡ έχθρότητα, τὸ μῖσος και ἡ σκληρότητα πρὸς τοὺς λινοπάμπακους, (πρᾶγμα ποῦ άναφέρει και ό Γ. 'Ακάμας), οἱ ὅποιοι άν άντιδρούσαν ξυλοφορτώνονταν. Για τὸ θέμα αὐτὸ ύπάρχει και συγκεκριμένη περίπτωση ατόμου,

οἱ άλλοι άγνωρισμένοι χριστιανοί (βλ. και Θ. Παπαδοπούλλου, *Προξενικά ΙΘ' αἰῶνος*, σ. 356, Νικόλας Καλογήρου), έντούτοις, μόλις τὰ παιδιὰ έφθαναν σέ στρατεύσιμη ἡλικία, οἱ άρχές τοὺς διεκδικούσαν σάν μουσουλμάνους και τοὺς κυνηγοῦσαν, με άποτέλεσμα άρκετοί νά δραπετεύουν στο έξωτερικό. Σάν τιμωρία ὅμως οἱ Τούρκοι φυλάκιζαν τὸν πατέρα ἢ κάποιον άδελφὸ τοῦ δραπέτη. Σέ πολλές περιπτώσεις ζητήθηκε ἡ βοήθεια τοῦ Cesnola γιὰ νά άπαλλάγοῦν οἱ συγγενεῖς, και ό Cesnola, ποῦ ἦταν φίλος με τὸν κυβερνήτη, πιθανότατα τὸν Mehmet Said Pasha (1870) ἢ τὸν Aziz Pasha (1870-72), μεσολαβοῦσε και τοὺς άφηναν ελεύθερους.

45. R. Mitchel, 'A Muslim-Christian sect in Cyprus', *Μετάφραση στῇ Φωνῇ τῆς Κύπρου*, 10/23 Μαΐου, 1908, σ. 2.

πού, ἂν καὶ χριστιανός, ὅπως ἀναφέρει⁴⁶ ὁ ὑποπρόξενος R. H. Lang πρὸς τὸν κυβερνήτη στὴ Λευκωσία (Tayb Pasha), «ἐπιάσθη» στὰ 1864 γιὰ στρατιώτης καὶ μεταφέρθηκε ἔξω ἀπὸ τὴν Κύπρο ὅπου «υἱέστη κακώσεις ἐκ μέρους ἐκείνων μεταξὺ τῶν ὁποίων εὐρίσκετο, πρὶν σταλῇ εἰς τὸ νοσοκομεῖον».

Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ πληροφορία τοῦ Mitchel ὅτι τὰ χωριὰ τῶν λινόπαμπάκων ἦταν γνωστὰ στὴ διοίκηση. Πιστεύουμε ὅτι ἡ πληροφορία αὕτη δὲν στερεῖται σοβαρότητας. Ἐπίσης ἡ φράση τοῦ ἀξιωματικοῦ τῆς Ρόδου ὅτι: «ἦτο ἐνήμερος τῶν τῆς Κύπρου» δείχνει τὸ μέγεθος τῆς ἀποκρυφίας στὸ νησί. Ἄς μὴν ἐπεκταθοῦμε ὅμως στὰ γενικά. Ἐκεῖνο πού θέλουμε νὰ ἐπισημάνουμε ἐδῶ, εἶναι ὁ δεύτερος λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο πιέζονταν καὶ καταπιέζονταν οἱ λινόπάμπάκοι νὰ στρατολογηθοῦν στὶς ἐκάστοτε κληρώσεις. Ὅπως εἶδαμε, μέσα στὸ στρατιωτικὸ πρόγραμμα ὑπῆρχε καὶ ἡ ἐντονη θρησκευτικὴ κατήχησις τὴν ὁποία ἦταν ἀδύνατο νὰ ἀποφύγουν οἱ κρυπτοχριστιανοί, κι' ἔτσι, τελικά, μετὰ τὴν πενταετῆ θητεία τους ἐπέστρεφαν τέλειοι μουσουλμάνοι στὸ νησί. Αὐτὸ ἐπιβεβαιώνεται κι' ἀπὸ ἀναφορὲς ἀπὸ ἄλλες τουρκοκρατούμενες περιοχές, κρυπτοχριστιανῶν, ὅπως ἦταν ἡ περιοχή τῆς Σπαθίας: «Οἱ Σπαθιωῖτες κατατάσσονταν στὸν τουρκικὸ στρατὸ ὡς χριστιανοί-κρυπτοχριστιανοί, καὶ ξαναγύριζαν στὰ σπίτια τους συνειδητοὶ μουσουλμάνοι».⁴⁷

Σὲ μιὰ ἀναφορὰ τοῦ γιὰ τοὺς κρυπτοχριστιανούς τῆς Σπαθίας ὁ Μητροπολίτης Βελεγράδων, Ἀλεξούδης,⁴⁸ ὑπογραμμίζει ὅτι ἡ στρατολογία τους καὶ ἡ ἐνταξή τους στὰ στρατιωτικὰ τάγματα ὑπέκρυπτε ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα καὶ μεγάλο κίνδυνο τῆς θρησκευτικῆς ἀφομοίωσης τῶν στρατολογουμένων.

Διαπιστώνει μάλιστα κάπως ψυχρὰ ὅτι ἀπὸ τοὺς Σπαθιωῖτες πού στρατολογοῦνταν, πολὺ λίγοι, ἔταν τέλειωναν τὴ θητεία τους, γύριζαν στὰ σπίτια τους χριστιανοί.

Ἡ Ε. Νικολαΐδου⁴⁹ πολὺ πετυχημένα ἐξηγεῖ τοὺς ψυχολογικοὺς λόγους τῆς μεταστροφῆς τῶν κρυπτοχριστιανῶν τῆς Σπαθίας σὲ μουσουλμάνους: «Ἡ ἐπιφανειακὴ συμπεριφορὰ τους ὡς μουσουλμάνων πρὶν ἀπὸ τὴν στρατολογία τους, μὲ τὴν ἐνταξὴ καὶ συγχώνευσή τους στὶς μονάδες τοῦ στρατοῦ, στὶς ὁποῖες γινόταν ἐντονη θρησκευτικὴ διαπαιδαγώγησις ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους τοῦ μουσουλμανικοῦ Ἱερατείου, ἀποκτοῦσε μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου περιεχόμενο. Ἀπὸ ἐξωτερικὸ γνῶρισμα, μετατρέποταν σὲ συνείδηση μὲ ὅλες τὶς συνδεόμενες μ' αὐτὴ ἐκδηλώσεις. Ἐτσι, χρόνον μὲ τὸ χρόνο ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῆς Σπαθίας ἐλαττωνόταν ἀπὸ τὴ μετὰστασις στὸ μουσουλμανισμὸ τῶν πιὸ ζωντανῶν στοιχείων τῆς νεολαίας ἢ ἐξαφανίζονταν ὁλοκληρωτικά, ὅπως συνέβη μὲ τοὺς κρυπτοχριστιανούς τῆς Σουλιοβάς. Ἡ γενίκευσις τῆς διαπίστωσης σ' ὅλες τὶς περιοχὲς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ὑπογραμμίζει τὴ σημασία πού εἶχε τὸ θέμα τῆς στρατολογίας στὴν προοδευτικὴ μείωσις τῶν κρυπτοχριστιανικῶν πληθυσμῶν».

46. Θ. Παπαδοπούλου, *Προξενικὰ ἔγγραφα* ΙΘ' αἰῶνος, σσ. 356-57.

47. Ε. Ι. Νικολαΐδου, *Οἱ Κρυπτ. τῆς Σπαθίας* . . . , σ. 118.

48. Ἀρχεῖο Ἐταιρείας Ἑπειρωτικῶν Μελετῶν, Κῶδιξ Ἀλεξούδη, φ 182ν-17 Φεβρ. 1866, βλ. καὶ Νικολαΐδου, *Οἱ Κρυπτ. τῆς Σπαθίας* . . . , σ. 180.

49. Ε. Ι. Νικολαΐδου, *Οἱ Κρυπτ. τῆς Σπαθίας* . . . , σ. 181.

5. Περιπτώσεις καταπίεσεων στα Κοκκινοχώρια

Μετά την επιστροφή τους στην Κύπρο οι λινοπάμπακοι του Αύγору ήταν αδύνατο να κυκλοφορούν ελεύθερα σαν Χριστιανοί, γιατί τους έπιτηροῦσε ἄγρυπνα ὁ Χάσεκκος.⁵⁰ Ἐτσι, πήγαιναν κρυφὰ στὴν ἐκκλησία, ὅπως κρυφὰ βάφτιζαν τὰ παιδιά τους καὶ τελοῦσαν κι' ὅλα τὰ ἄλλα μυστήρια. Ὁ Χάσεκκος ἔκαμνε συχνὰ τὶς Κυριακὲς ἔφοδο στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στὸ Αὐγόρου. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὑπῆρχε πάντοτε ἐκεῖ κάποιος φύλακας (σκοπός), ὁ ὁποῖος μόλις τὸν ἔβλεπε φώναζε μεγάλῳ φωνα τὸ συνθηματικὸ «παμπακόσπορος», ἓνα συνθηματικὸ παγκύπριο⁵¹ γιὰ τέτοιες περιπτώσεις, ὅποτε οἱ λινοπάμπακοι διέφευγαν ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ τῆς ἐκκλησίας. Ὁ Χάσος ἦταν γιὸς τοῦ Ἀχμέτ Χασάν ἀπὸ τὴν Βατυλή. Σύμφωνα μὲ ἀνένδοτα ἔγγραφα καὶ παραδόσεις, καταδυνάστευσε τὸν Χριστιανικὸ πληθυσμὸ τῆς Μεσαορίας. Χωρὶς νὰ ἔχει κάποια δικαιοδοσία, ἀπλὰ καὶ μόνο σαν Τοῦρκος μισέλληνας. Ἐμφανίζεται μὲ φανατικὴ ἀντιχριστιανικὴ συμπεριφορὰ γύρω στὰ 1872 μὲ προσπάθειες νὰ ἐπανεξισλαμίσει μὲ βίαιη στρατολόγηση πρώην λινοπάμπακους.

Τέτοια ἦταν ἡ δράση του, ὥστε ἡ λαϊκὴ παράδοση τοῦ καταλογίζει καὶ πράξεις προγενεστέρων του Τοῦρκων καταπιεστῶν.

Ἡ δράση τοῦ Χάσεκκου συνεχίζεται μέχρι καὶ τὸ τέλος τῆς Τουρκικῆς κατοχῆς. Σημαντικὸ εἶναι ἓνα ἐπεισόδιο τοῦ 1876-77, ὅταν ὁ Χάσεκκος, ἄγνωστο πῶς, ἀντελήφθη τὸν κρυφὸ ἐκκλησιασμὸ τῶν λινοπαμπάκων· (ποῦ συνήθως μπροστά του ὑποκρίνονταν τοὺς τέλειους Τοῦρκους, γιὰ νὰ διασκεδάσουν τὶς ὑποψίες του).⁵²

Πίεσε λοιπόν, ἓνα ἀπὸ αὐτοὺς, τὸν Γιαννὴν Μ. Τσ. (Μαχαμούτην) νὰ τοῦ φανε-

50. Ἐνδεικτικὸ τῆς ἐπιτήρησης τέτοιαις μορφῆς εἶναι πιθανώτατα καὶ ἓνα ἐπεισόδιο τοῦ 1863, ὅπου ὁ Μουδέρης τῆς Μεσαορίας φυλάκισε τὸν ἄνδρα τῆς Μαρίας Χατζηαργυροῦ (Αὐγόρου), διότι τὴν νυμφεύτηκε, ἀποφασισζόμενος ὁ Μουδέρης, ὅτι ἡ γυνὴ εἶναι Ὀθωμανὶς ἐκ γενετῆς της καὶ ὅτι αὐτὸς ὡς Χριστιανὸς δὲν εἰμπορεῖ νὰ τὴν συζευχθεῖν. Τοῦτο βεβαίως ἦταν πρόφαση, γιατί ὁ πατέρας τῆς κοπέλλας, ὅπως καὶ ἡ μητέρα της, ἦταν χριστιανοί. Ἡ μητέρα της ὅμως μετὰ τὸν θάνατο τοῦ πρώτου συζύγου της, κι' ἐνῶ ἡ Μαρία ἦταν γεννημένη, πῆρε Ὀθωμανὸ (προφανῶς πρόκειται γιὰ λινοπάμπακο). Βλ. Θ. Παπαδοπούλου, *Προξενικὰ 16'* αἰῶνος, σ. 355, ἔγγραφο 29, 8 Νοεμβρίου 1863.

51. Τὸ συνθηματικὸ αὐτὸ τὸ χρησιμοποιοῦσαν παγκύπρια οἱ Ἑλληνες, ὅταν ὑπῆρχε κίνδυνος ἀνεπιθύμητης τουρκικῆς παρουσίας. Βλ. Σάββα Ευστοῦρη, *Ἡ Κωμόπολις τῆς Λύσης*, 1980, σ. 58, *Κυπριακὰ Χρονικά*, ΙΑ' (1935), σ. 70 καὶ ΙΓ' (1937), σ. 245. *Χρονικά τῆς Λαπῆθου*, 1970, σ. 205. Παρόμοια συνθηματικὰ συναντῶνται καὶ σὲ ἄλλες τουρκοκρατούμενες περιοχές. Βλ. π.χ. Ν. Π. Ἀνδριώτη, *Κρυπτοχριστιανικὰ Κείμενα*, 1974, σ. 117, 'Πόντος'. Στὴν Μακεδονία οἱ Ἑλληνες κάτοικοι ὅταν ἐρχόντουσαν Βούλγαροι φώναζαν «ἤρθαν οἱ Ἑνοί» ἐνῶ γιὰ τοὺς Τοῦρκους «ἤρθαν οἱ Ἀλμυροί» (πληροφορία Κοντοσοπούλου, γλωσσολόγου Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν).

52. Ὁ Mitchel γράφει σχετικὰ: «Ὁσάνεις εἰς τοιαῦτα χωριὰ γνήσιος «Τοῦρκος», ἰδίως ἀνώτερος ὑπάλληλος οἰονδήποτε τμήματος συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ ἀστυνομικοῦ, ἐνεφανίζετο, θόρυβος καὶ πομπὴ ἐλάμβανεν χώραν πάραντα πρὸς διασκέδασιν πάσης ἀμφιβολίας ὅσον ἀφορᾷ τὴν μουσουλμανικὴν ὀρθοδοξίαν των».

Προφανῶς ἡ λέξις «Χάσεκκος» ὑποδηλοῖ τὸ γνήσιο Τοῦρκο. Ἴσως παράγεται ἀπὸ τὸ «Χάς = καθαρός, ἄγνός (π.χ. «χάσικο ψωμί») ἢ ἀκόμα «εἰδικός», «προνομιούχος». Ὁ ὡς ἄνω Τοῦρκος συνέπεσε νὰ ὀνομάζεται Χάσος.

ρώσει, ποιοι ἐξακολουθοῦσαν νὰ ἐκκλησιάζονται, παρὰ τὶς ἀπαγορευτικὰς διατάξεις. Ὁ Γιαννῆς, μὴ μπορώντας νὰ ἀποφύγει, ἀνέφερε τρία ἄτομα ἀπὸ αὐτοὺς. Τοὺς Λευτέρην Π., Χαράλαμπον Σ. καὶ Χαράλαμπο Χαρτώσια, οἱ ὁποῖοι συνελήφθησαν καὶ βασανίστηκαν γιὰ νὰ ὁμολογήσουν πίστη στὸ Ἰσλάμ καὶ νὰ βεβαιώσουν τὰ τούρκικα ὀνόματά τους. Τελικὰ οἱ δύο, μὲ τὰ πρῶτα κτυπήματα λύγισαν, ἐνῶ ὁ Χαρτώσιος ἔμεινε ἀκλόνητος καὶ φώναζε: «*Ἐγὼ Χαράλαμπος γεννήθηκα καὶ Χαράλαμπος θὰ πεθάνω*». Γι' αὐτὸ μεταφέρθηκε τελικὰ στὴν Κ/πολη, ὅπου φυλακίστηκε γιὰ τρία χρόνια. Στὴ συνέχεια — πάντοτε σύμφωνα μὲ τὶς διηγήσεις γερόντων τοῦ Αὐγόρου — ἐμφανίστηκε σ' αὐτὸν ἡ Παναγία, ἡ ὁποία τὸν βοήθησε νὰ δραπετεύσει καὶ νὰ καταφύγει σ' ἓνα μυλωνά, ποὺ τελικὰ τὸν φυγάδευσε πίσω στὴν Κύπρο ἐκμυστηρευόμενος, ὅτι εἶχε φυγαδεύσει πολλοὺς «σὰν αὐτόν». ⁵³ Κατὰ μιὰ παράδοση αὐτὸς ποὺ τὸν βοήθησε ὀνομαζόταν Μαυρομμάτης. Ἀπὸ τὴν ἐγγονὴ τοῦ Χαράλαμπου Χαρτώσια, Σταυρινὴ Σταυρῆ (75 χρονῶν), μαθαίνουμε τὰ ἐξῆς γιὰ τὸν Χαρτώσια: «*Τὸν τζαιρὸν τῆς Τουρτζιάς ἄρμασέν τον ἡ μάνα του γλήγορα γιὰ νὰ μὲν τὸν πιάουν οἱ Τοῦρτζοι τὸν τζαιρὸν τοῦ «Κουρζῶ», γιατί ἄμαν ἦτον παντρεμένοι ἐν τοὺς ἐπικιάναν. Ἀλλὰ ἐπικιάαν τον γιατί ἦτον κοπελλοῦν, τζ' ἐπῆραν τους εἰς τὴν Τουρτζιάν»*. (Μαγνητοταινία ἀρχείου μας ἀρ. 8). Ἐπιστρέφοντας στὴν Κύπρο εἶχεν ἤδη ἐπέλθει ἡ μεταπολίτευση τοῦ 1878. Ὅταν ἀργότερα πέθανε, διηγοῦνται ὅτι εὐωδίαζε τὸ λείψανό του, καὶ θεωρήθηκε σὰν νεομάρτυρας. Παρόμοια ἐπεισόδια καὶ φυλακίσεις, ἀναφέρονται καὶ σ' ἄλλες περιοχές, ὅπως τὴ Σπαθία καὶ τὸν Πόντο. ⁵⁴

6. Ἀγγλικὴ διοίκηση – Δράση τῆς Ἐκκλησίας

Μὲ τὴν Ἀγγλικὴ κατοχὴ τοῦ 1878, οἱ λινοπάμπακοι ἀρχίζουν νὰ ἐπιστρέφουν στὸν χριστιανισμό ἐλεύθερά (κάτι ποὺ δὲν εἶχε παρατηρηθεῖ οὔτε στὰ 1856 μὲ τὸ Hatti Humayun οὔτε καὶ στὰ 1867, ὅποτε μᾶς ἀναφέρει ὁ Γ. Σ. Μενάρδος, ὅτι τοὺς δόθηκε ἐλευθερία νὰ ἐπιστρέψουν, ⁵⁵ ἐκτὸς βέβαια ἀπὸ ὀρισμένες, μεμονωμένες περιπτώσεις, ὅπου χρειάστηκε νὰ μεσολαβήσει κάποιο σημαῖνον πρόσωπον, ὅπως γιὰ παράδειγμα οἱ πρόξενοι.

Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα μεσολάβησης ἀναφέρει ὁ Cesnola. ⁵⁶ Οἱ ἐπιστροφὲς ὅμως στὰ 1878 δὲν ἔγιναν στὴν ἔκταση ποὺ θὰ περίμενε κανεὶς, γιατί: α) ὑπῆρχεν ὁ φόβος ἐπανόδου τῆς Τουρκίας (κυκλοφοροῦσαν συχνὰ φήμες ἐπιστροφῆς τῆς, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς), καὶ β) γιατί ἡ ἀγγλικὴ διοίκηση,

53. Διερωτώμεθα, ἂν ἐννοεῖ κρυπτοχριστιανούς. Θὰ πρέπει ἐδῶ νὰ ἐπισημάνουμε τὴν τακτικὴ τῶν Τούρκων νὰ μεταφέρουν τοὺς ἐξωμότες ποὺ ἐπέστρεφαν στὴν Ὀρθοδοξία, στὴν Κ/πολη γιὰ ἐκβιασμό. Βλ. καὶ Θ. Παπαδοπούλλου, *Προξενικά Ἐγγράφα ΙΘ'* αἰ., σ. 346, ἔγγραφο 20, ὅπου δύο τέτοια ἄτομα ἀπειλοῦνται νὰ συλληφθοῦν καὶ νὰ σταλοῦν στὴν Κ/πολη, στὰ 1851. Βλ. ἐπίσης Ν. Ἀνδριώτη, σσ. 13, 85.

54. Βλ. π.χ. 'Πόντος', Ἀνδριώτη, Κρ. Κεμ., σσ. 13, 85, παρ. ἐφημ. *Ποντιακὴ φωνή*, 24.5.64, 'Σπαθία', Νικολαΐδου, Κρυπτ. Σπαθ., σσ. 203-204.

55. Θ. Παπαδοπούλλου, *Προξενικά Ἐγγράφα ΙΘ'* αἰῶνος, Ἐκθεση Σ. Μενάρδου 1867, σ. 252.

56. Βλ. σημείωση 44. Ὁ Cesnola ἦταν Πρόξενος τῶν Η.Π.Α. (1869-76).

για λόγους πολιτικῆς σκοπιμότητος, αποθάρρυνε τὸ λινόπαμπακο στοιχεῖο νὰ ἐκδηλωθεῖ σὰν χριστιανικό.⁵⁷

Μὲ τὴ συμβολὴ τῆς Ἐκκλησίας οἱ λινόπαμπακοὶ τοῦ Αὐγόρου, τῶν γύρω Κοκκινοχωριῶν καὶ τῶν χωριῶν Ὀρεινῆς Λεμεσοῦ, ἐκδηλώθηκαν ἐλεύθερα ἀμέσως μετὰ τὸ 1878 πλὴν ἐλαχίστων περιπτώσεων, ποὺ ἀμφιταλαντεύονταν γιὰ λίγα χρόνια ἀκόμα. Ἔτσι στὴν ἀπογραφὴ τοῦ 1891 τὸ Αὐγόρου παρουσιάζεται ἀμιγῆς ἑλληνικό.⁵⁸ Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ μὲ τὰ γειτονικά χωριά, ὅπως π.χ. τὸ Λιοπέτρι, τοῦ ὁποῦ, οἱ λινόπαμπακοὶ κάτοικοι εἶχαν «φανερωθεῖ» στὰ 1858 μαζί μὲ τοὺς Αὐγορίτες.

Παρ' ὅλα αὐτὰ ὁ Χάσεκκος, ὅπως μᾶς διηγοῦνται, ἐπέμενε νὰ ἐπισκέπτεται καὶ μετὰ τὸ 1878 τὸ Αὐγόρου γιὰ νὰ ἐπιτηρεῖ,⁵⁹ ὅποτε ὁ Γιαννῆς, πρῶην Μαχμούτ, ποὺ ἔφερε βαρέως τὸν ἐξαναγκασμό του νὰ προδώσει τοὺς τρεῖς προαναφερθέντες χωριανούς του, τὸν ξυλοκόπησε ἄγρια μαζί μὲ μερικοὺς ἄλλους καὶ τὸν ἐδιώξε ἀπὸ τὸ χωριό.

Στὴν ἐπιστροφή τῶν λινόπαμπακῶν, σημαντικὸ ρόλο διαδραμάτισε, ὅπως ἀνέφερα καὶ ἡ Ἐκκλησία, παρὰ τὴν ἀρνητικὴ καὶ φιλοτουρκικὴ στάση τῆς ἀγγλικῆς διοικήσεως. Συγκεκριμένα, ὀρισμένοι μητροπολίτες, ὅπως ὁ Χρύσανθος Ἰωαννίδης ἢ Λαδάς (Κερύνειας καὶ μετὰ Κιτίου) ἢ ὁ Κύριλλος Παπαδόπουλος, εἶχαν ἐπιδείξει ἀξιόλογο ἐνδιαφέρον καὶ εἶχαν ἐγκαιρὰ ἀντιληφθεῖ τὴ σπουδαιότητα τοῦ ἐπανευαγγελισμοῦ τῶν λινόπαμπακῶν, ἀντίθετα μὲ ὀρισμένους ἄλλους ἐπισκόπους, οἱ ὁποῖοι ἔδειξαν ἀσυγχώρητὴ ἀδράνεια.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰδικὰ τὰ Κοκκινοχώρια, εἶχε ἀπὸ νωρὶς ἐνδιαφερθεῖ ὁ Κύριλλος Παπαδόπουλος (μετέπειτα Ἀρχιεπίσκοπος Κύριλλος Β', κοινῶς Κυριλλάτσος), τόσο σὰν δάσκαλος καὶ ἱεροκήρυκας τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ἀπὸ τὸ 1872 ὡς τὸ 1889, ὅσο καὶ ἀργότερα σὰν Μητροπολίτης Κιτίου.

57. Βλ. σημείωση 10.

58. Παρεπιπτόντως ἐπισημαίνω τὰ χωριά Ἀγ. Τύχωνας, Μαθυκολόνη καὶ Ἀκρούντα, τὰ ὁποῖα στὰ 1825 καὶ 1832 φαίνονται ἀμιγῆς τουρκικά (βλ. Th. Papadopoulos, *Social and Historical Data* . . .) γιὰτὶ στὰ 1825 δὲν ἔχουν ραγιάδες φορολογούμενους καὶ στὰ 1832 ὑπάρχουν Τοῦρκοι σιτοπαραγωγοί, ἐνῶ στὰ 1960 τὰ χωριά αὐτὰ ἐμφανίζονται ἀμιγῆς ἑλληνικά.

Ἀπογραφές	1881		1891		1901		1911		1921		1931		1946		1960	
Σύνθεση Χωριῶ	Ε Τ		Ε Τ		Ε Τ		Ε Τ		Ε Τ		Ε Τ		Ε Τ		Ε Τ	
ΜΑΘΙΚΟΛΟΝΗ	73	32 27	48 19	74 9	119 13	126 13	125 8	111 —								
ΑΚΡΟΥΝΤΑ	97	118 8	147 1	160 —	177 3	199 1	260 —	265 —								
ΑΓ. ΤΥΧΩΝ	72	129 5	167 6	180 2	208 —	322 —	272 —	420 —								

Ἀπὸ τὰ Cyprus Census Reports.

59. Εἶναι φανερό πὼς ἡ ἀποκρυφία στὸ χωριό, ἢ μᾶλλον ἡ παρουσία λινόπαμπακῶν, συνεχίστηκε, μὲ πολὺ μειωμένο ὅμως ἀριθμό, καὶ μόνο ἑνα-δύο χρόνια μετὰ τὸ 1878, περισσότερο ὅμως ἀπὸ συνήθεια καὶ φόβο, καὶ ἀπὸ ἄτομα ποὺ οἱ οἰκογένειές τους εἶχαν ἐξωμώσει πολὺ πρὶν τὸ 1855.

Γιὰ τὴ δράση τοῦ αὐτῆ ἔχουν γραφεῖ ἀρκετά,⁶⁰ κυρίως ὅμως γιὰ τὴν περιοχὴ Κερύνειας, ὅπου ἔκτισε σχολεῖα, ἐκκλησίες καὶ ξαναβάφτισε ἀρκετοὺς λινοπάμπακους, ὅπως γιὰ παράδειγμα στὸ χωριὸ Βαρίσια. Γιὰ τὰ Κοκκινόχωρια Ἀμμοχώστου δὲν ὑπάρχουν γραπτὲς μαρτυρίες. Ὁ λαὸς ὅμως διέσωσε ὠρισμένα σοβαρὰ σημεῖα τῆς διδασκαλίας τοῦ στὸ θέμα αὐτό. Περιοδεύοντας ἐκεῖ σὰν ἱεροκλήρυκας, εἶχε σὰν κυριώτερη μέριμνά του, νὰ πείσει τοὺς μὲν λινοπάμπακους νὰ ἐπιστρέψουν στὴν πίστη τῶν προγόνων τους, τοὺς δὲ χριστιανοὺς νὰ τοὺς δεχτοῦν σ' ὅλα τὰ χριστιανικὰ μυστήρια μιὰ καὶ ἦσαν ἤδη βαφτισμένοι, τονίζοντας ὅμως σὰν μόνη ἐξαίρεση τὴν ἀποφυγὴ τέλεσης γάμου χριστιανῆς γυναίκας μὲ λινοπάμπακο⁶¹ «γεναιῖτες τους νὰ πικιάννουμεν τζαὶ γεναιῖτες νὰ μὲν τοὺς θικιοῦμεν». Ἀκολούθησε δηλ. τὴν τακτικὴ τῶν Τούρκων, ἀντίστροφα βέβαια.⁶² Κι' αὐτό, γιατί, ὅπως ἀναφέρθηκε, ὑπῆρχαν μερικὲς ἐλάχιστες περιπτώσεις ἀμφιταλάντευσης ἀπὸ ἄνδρες — καὶ συγκεκριμένα ἀπὸ οἰκογένειες, ποὺ φαίνεται, πὼς εἶχαν περιπέσει στὴν ἀποκρυφία πολὺ πρὶν τὸ 1855,⁶³ οἱ ὁποῖοι φοβόντουσαν ἐπιστροφὴ τῆς Τουρκίας.⁶⁴

60. Βλ. *Πανελλήνιο Λεύκωμα*, τόμ. Ε', 'Οἱ δύο τελευταῖοι Ἀρχιεπίσκοποι τῆς Κύπρου', σ. 46. Παρ. Ἀθ. Παπαγεωργίου, *Σύντομος Ἱστορία τῆς Ἐκκλ. τῆς Κύπρου*, 1962, Μ. Γ. Κοντοπούλου-Δ. Ἰ. Μελλά, *Κυπριακὸν ἡμερολόγιον*, 1908, ἔτος 2ον, καὶ Κλεοβ. Ι. Μυριανθοπούλου, *Κυπριακαὶ Σελίδες*, Λεμεσός, 1949, σ. 71, *Φωνὴ τῆς Κύπρου*, 17/1 Μαρτίου 1895.

61. Ἀπὸ Φλουρέντζα Καρύου, 90 χρόνων, Λυγόρου (Ταινία μας ἀρ. 1).

62. Ἐπιτρεπόταν ἀπὸ τὴ Μωαμεθανικὴ θρησκεία ὁ γάμος μεταξὺ ἄρρενος μουσουλμάνου καὶ γυναίκας ἐτερόδοξης. Ἀπαγορευόταν ὅμως ρητά, μουσουλμάνοι νὰ πάρει ἐτερόδοξο (βλ. Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, *Ἰσλάμ-θρησκευοιολογικὴ ἐπισκόπηση*, 1975, σ. 108). Γενικὰ βλ. Ἀχιλλ. Αἰμιλιανίδη 'Ἡ ἐξέλιξη τοῦ Δικαίου τῶν μικτῶν γάμων ἐν Κύπρῳ', *Κυπριακαὶ Σπουδαί*, Β' (1938), σ. 209. Τὸ γεγονός αὐτὸ προξένησε ἐντύπωση στὸν περιηγητὴ William Turner, ποὺ ἐπισκέφθηκε τὴν Κύπρο στὰ 1815 καὶ ἀναφέρει (1820), ὅτι, «οἱ Τούρκοι παντρεύονται ἐλεύθερα τίς Ἑλληνίδες τοῦ νησιοῦ, μιὰ καὶ ἡ θρησκεία τοὺς ἐπιτρέπει ἕνας Τούρκος νὰ παντρευεταί μιὰ ἄπιστη γυναίκα. Ἀλλὰ γιὰ νὰ προφυλάξει τὸν μωαμεθανισμό ἀπὸ τὴν ἐγκατάλειψη, ἀπαγορεύει, μιὰ Τουρκάλα, νὰ παντρευτεῖ ἕνα ἄπιστο». Βλ. C. D. Cobham, *Excerpta Cypria*, 1908, σ. 44.

Τὴν ἴδια τακτικὴ μὲ αὐτὴ τοῦ «Κυριλλάτσου» ἀκολούθησαν καὶ οἱ κρυπτοχριστιανοὶ τοῦ Πόντου (βλ. Ν. Π. Ἀνδριώτη, *Κρυπτοχριστιανικὰ Κείμενα*, 1974, σσ. 75-6). Ἐξάλλου καὶ ὁ Mitchell γράφει γιὰ τὴν Κύπρο: «Κατὰ κανόνα συνάπτουσι ἐπιγαμίας μόνον μεταξύ των (δηλ. οἱ λινοβάμβακοι), οἱ τοῦ ἐνὸς χωρίου ζητοῦντες συντρόφους ἐκ τοῦ ἐτέρου... Κατὰ κανόνα ὁ λινοβάμβακος δὲν ἐκδίδει τὴν θυγατέρα του εἰς γάμον εἰς γνήσιον Τούρκον, ἐκτὸς ἐὰν ὁ τελευταῖος οὗτος συγκατανεύῃ νὰ ἐνωθῇ μετὰ τῆς κοινότητος, ὅποτε κρυφίως συμφωνία γίνεται, ὅτι θὰ προσέλθῃ διὰ βαπτίσματος εἰς τὴν μάνδραν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἄνευ ἀναβολῆς». *Φωνὴ τῆς Κύπρου*, 1908, 10/23 Μαΐου, σ. 2.

63. Ἀναφέρουμε συγκεκριμένα τὴν περίπτωση τοῦ Κακκουλλῆ Κ. (ἀδελφοῦ Φωτῆ Κ.), ποὺ εἶχε δηλώσει στὴ γυναίκα του ποὺ ἀνῆκε σὲ οἰκογένεια χριστιανικῆ, ἀμφιταλάντευμένος βέβαια ἀκόμα, ὅτι: «Ἐγὼ ἂν ἤξανάρτου οἱ Τούρτζοι, ἐννὰ πιάω τοὺς γιουὺς τζ' ἐν' νὰ πάω, τζ' ἐσοῦ κάτω με τὲς κόρες δαμέσαν» (πληροφορία ἀπὸ Πέτρον Κάρυον, Ταινία ἀρ. 5).

64. Γράφει γιὰ παράδειγμα ὁ Μενέλαος Χριστοδούλου, «Μόνον οἱ λινοβάμβακοι τῆς ὁρενῆς Λεμεσοῦ, ἀφοῦ ἐδηλώθησαν ὡς Ἕλληνες, ἐξηκολούθουν ἐπὶ τι νὰ κλονίζονται, φοβούμενοι ὡς ἔλεγον, ἐπάνωδον τῆς Τουρκίας, εἰς Κύπρον. Ἡ ψυχρὰ ἀπάθεια τῶν Ἀγγλων προεκάλει σύγχυση, διότι δὲν ἐπέτρεπε τὴν ὑπ' αὐτῶν ἀνάληψιν Ἱεραποστολῆς» ('Περὶ τῶν λινοβαμβάκων', σ. 106, 107).

Θὰ πρέπει, τέλος, νὰ τονίσουμε καὶ τὴ σημαντικὴ προσφορὰ τῶν ἱερέων κάθε χωριοῦ στὰ σπίτια τῶν ὁποίων κατάλυε ὁ «Κυριλλᾶτσος» στὶς περιοδεῖες του, ὅπως π.χ. ὁ Παπαπέτρος Παπακαρσερᾶς τοῦ Αὐγόρου,⁶⁵ ὁ ὁποῖος ἐπανελάμβανε συχνὰ τὶς νοθεσίες τοῦ Κυρίλλου.

Σὲ τελικὴ φάση ὁ Παπαπέτρος ἀναγκάστηκε νὰ συγκατατεθεῖ στὸ γάμο τῆς κόρης του Μαρίας μὲ τὸν λινοπάμπακο Φωτὴν Κ., τὸν ὁποῖο καὶ ἐπανεφέρει ὀριστικὰ στὸν χριστιανισμό. Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ, τὴν ὁποία μιμήθηκαν κι' ἄλλοι στὴ συνέχεια, ἀποδείχθηκε σωτήρια γιὰ τὴν ἐθνικοθρησκευτικὴ ἐξέλιξη τοῦ χωριοῦ, γιὰτὶ οἱ λινοπάμπακοι, μὲ τὴν πολιτικὴ ἐλευθερία ποὺ ἐπικρατοῦσε καὶ τὴ συνεχῆ συνάφεια μὲ τοὺς χριστιανούς, ξεπέρασαν καὶ τοὺς τελευταίους δισταγμούς καὶ ξανάγιναν τέλειοι χριστιανοί.

Θὰ πρέπει νὰ παραδεχοῦμε, ὅτι, ἂν δὲν ἐξελίσσονταν ἔτσι τὰ πράγματα, μόνο δύο ἄλλους δρόμους θὰ μπορούσαν νὰ ἀκολουθήσουν, σίγουρα ἐπιζήμιους γιὰ τὴν ἐθνολογικὴ μας ἐξέλιξη.

(α) Νὰ φύγουν ἀπὸ τὸ χωριὸ οἱ λινοπάμπακοι, ἀφοῦ δὲ θὰ μπορούσαν νὰ βροῦν σύζυγο, καὶ νὰ πᾶνε νὰ κατοικήσουν σὲ κάποιο τουρκοχώρι, ὅπου θὰ τοὺς δέχονταν. Ἔτσι ὅμως θὰ τοὺς χάναμε γιὰ πάντα.

(β) Νὰ φέρουν γυναῖκα γιὰ σύζυγο ἀπὸ τουρκοχώρι μὲ συνέπεια νὰ αὐξηθεῖ ὄχι μόνο τὸ χάσμα ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν χωριανῶν, ἀλλὰ καὶ κυρίως ὁ μουσουλμάνικος πληθυσμὸς τοῦ χωριοῦ, ὅποτε σήμερα — ἢ μᾶλλον τὸ 1974 — τὸ Αὐγόρου θὰ ἦταν μικτὸ ἐλληνοτουρκικὸ (ὅπως συνέβη σ' ἄλλα χωριά).

Ἄν καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι χάσαμε αἷμα μὲ τὴν ἐξωμοσία τοῦ 1855 ἐξαιτίας τῶν μικτῶν γάμων ποὺ ἦταν ἀναγκασμένοι νὰ κάνουν οἱ «ἀλλαξονοματίσαντες», ἡ ἐπιστροφὴ στὴν Ὁρθοδοξία ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνάληψη τῆς κηδεμονίας τοῦ νησιοῦ ἀπὸ τοὺς Ἑγγλους, ὅσων λινοπαμπάκισαν στὰ 1855, ἀποτελεῖ σημαντικὴ προσφορὰ στὸν ἐλληνισμό τῆς Κύπρου, γιὰτὶ ἀπετέλεσαν συνδετικὸ κρίκο καὶ ἀφορμὴ ἐπιστροφῆς γιὰ πολλοὺς ἀπὸ αὐτούς, ποὺ εἶχαν ἐξιλαμισθεῖ σὲ προηγούμενες περιόδους, λ.χ. τοὺς ἀπογόνους τῶν ἐξιλαμισθέντων τῆς περιόδου 1821–1827.

Θὰ πρέπει, καταλήγοντας, νὰ σημειωθεῖ, ὅτι συνολικά, ὅσοι ἐπέστρεψαν, ἀποτελοῦν μιὰ μικρὴ μειοψηφία τοῦ συνόλου τῶν λινοπαμπάκων, τοῦ ὁποῖου τὴ μερίδα τοῦλέοντος κέρδισε τελικὰ ἡ τουρκικὴ πλευρὰ μέσω τῆς πάντοτε ἐκφοβιστικῆς καὶ ἐκβιαστικῆς ἀγγλοτουρκικῆς προπαγάνδας.

65. Φωτογραφία τοῦ ἔχει δημοσιευτεῖ στὸ βιβλίο τοῦ John Thomson, *Through Cyprus with the camera. Autumn of 1878*, London, 1879, σ. 52, ἡ ὁποία ὅμως εἶναι ἀνώνυμη. Ἐπίσης ὁ Παπαπέτρος Παπακαρσερᾶς ἀναφέρεται σὰν δάσκαλος στὸ Αὐγόρου ἀπὸ τὰ 1868 ὡς τὸ 1872, στὸ βιβλίο τοῦ Λοῦζου Φιλίππου, *Τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ἐν Κύπρῳ κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας (1571–1878)*, Λευκωσία, 1930, Α'.

6. 1700

Αθήνα

1846

Καθημέριον

1385

Α. Σ. Σαμαράς

Αγαπῶν ἰσὺς ἡμεῖς οὐκ ἐκτρέφοντες τὴν ἐκείνου καὶ ὁμοίαν
καὶ ἰσοδυναμῶν ἀντὶ τῆς αὐτοῦ ἐκτρέφοντες καὶ ἰσοδυναμῶν
καὶ ἰσοδυναμῶν ἀντὶ τῆς αὐτοῦ ἐκτρέφοντες καὶ ἰσοδυναμῶν
καὶ ἰσοδυναμῶν ἀντὶ τῆς αὐτοῦ ἐκτρέφοντες καὶ ἰσοδυναμῶν

1^η ἡμεῖς οὐκ ἐκτρέφοντες τὴν ἐκείνου καὶ ὁμοίαν
καὶ ἰσοδυναμῶν ἀντὶ τῆς αὐτοῦ ἐκτρέφοντες καὶ ἰσοδυναμῶν
καὶ ἰσοδυναμῶν ἀντὶ τῆς αὐτοῦ ἐκτρέφοντες καὶ ἰσοδυναμῶν

2^η ἡμεῖς οὐκ ἐκτρέφοντες τὴν ἐκείνου καὶ ὁμοίαν
καὶ ἰσοδυναμῶν ἀντὶ τῆς αὐτοῦ ἐκτρέφοντες καὶ ἰσοδυναμῶν
καὶ ἰσοδυναμῶν ἀντὶ τῆς αὐτοῦ ἐκτρέφοντες καὶ ἰσοδυναμῶν

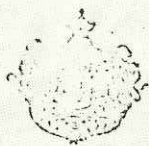
3^η ἡμεῖς οὐκ ἐκτρέφοντες τὴν ἐκείνου καὶ ὁμοίαν
καὶ ἰσοδυναμῶν ἀντὶ τῆς αὐτοῦ ἐκτρέφοντες καὶ ἰσοδυναμῶν
καὶ ἰσοδυναμῶν ἀντὶ τῆς αὐτοῦ ἐκτρέφοντες καὶ ἰσοδυναμῶν

4^η ἡμεῖς οὐκ ἐκτρέφοντες τὴν ἐκείνου καὶ ὁμοίαν
καὶ ἰσοδυναμῶν ἀντὶ τῆς αὐτοῦ ἐκτρέφοντες καὶ ἰσοδυναμῶν
καὶ ἰσοδυναμῶν ἀντὶ τῆς αὐτοῦ ἐκτρέφοντες καὶ ἰσοδυναμῶν

ἡμεῖς οὐκ ἐκτρέφοντες
καὶ ἰσοδυναμῶν ἀντὶ τῆς αὐτοῦ ἐκτρέφοντες καὶ ἰσοδυναμῶν

Παράσκειας Σαμαράς
1855

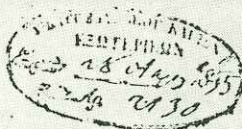
Ἐπιστολή Α. Γ. Κουντουριώτη

ΠΡΕΣΒΕΙΑ

ΤΗΣ ΑΥΤΟΥ ΜΕΓΑΛΕΙΟΤΗΤΟΣ
 ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
 ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ
 28/7/85
 28/7/85

3/1
Handwritten signature

Κύριε Πρόεδρε

Εὐ τοῦ ἐκκενόμενου ἡμετέρου λαμβάνει γνώσιν ὡς ὑπε-
 ρὸς ἐξουσίας ὡς ἐργασίᾳ τοῦ ἡμετέρου μέλλον τοῦ ἔλθοντος
 αὐτοῦ ἐξουσίας ἐπὶ τοῦ ἐργασίᾳ τοῦ ἡμετέρου ἐκκενόμενου
 λαοῦ τοῦ ἐκκενόμενου ἐπὶ τοῦ ἐκκενόμενου λαοῦ τοῦ ἐκκενόμενου
 αὐτοῦ ἐκκενόμενου, ἀλλ' ἀποκρίσας ὡς ὁ παραρτήμα τοῦ ἡμετέρου ἐκκενόμενου
 τοῦ ἐκκενόμενου αὐτοῦ ἐκκενόμενου ὡς ὁ ἐκκενόμενου ἐκκενόμενου
 αὐτοῦ ἐκκενόμενου.

Διανομὴ τοῦ ἐκκενόμενου ἐκκενόμενου

Ἐκκενόμενος
Handwritten signature

Τῷ Α. Γ. Κουντουριώτῃ
 Κύριε Α. Μαυροκορδαίῳ
 Προσέβη τοῦ ἐκκενόμενου ἐκκενόμενου ἐκκενόμενου ἐκκενόμενου
 αὐτοῦ αὐτοῦ ἐκκενόμενου ἐκκενόμενου ἐκκενόμενου
 ἐκκενόμενου ἐκκενόμενου ἐκκενόμενου ἐκκενόμενου

"Εγγραφο ἀναφερόμενο στὴ Διακήρυξη τῆς Ὑψηλῆς Πύλης σχετικὰ μὲ τὴν εἴσοδο τῶν Χριστιανῶν στὸ στρατὸ τοῦ Σουλτάνου

Traduction en extrait de la proclamation de la
S. Porte concernant l'admission des chrétiens dans
les armées du Sultan.

Les améliorations administratives de toute sorte qui
seraient jugées propres à produire une plus grande
somme de bien-être général sont l'objet des
délibérations ordonnées par S. H. J. et seront mises
à exécution au fur et à mesure de leur adoption.

Il est important de déterminer d'abord les
obligations résultant pour chaque classe des sujets de
l'Empire de ses devoirs de sujétion.

La première de ces obligations est le service
militaire. Elle n'était cependant remplie jusqu'à
présent que par les sujets Musulmans, tandis
que la défense de la patrie commune est un
devoir pour tous.

Les classes non Musulmanes paieront,
indépendamment de la taxe générale, un impôt
spécial, sous la dénomination de djizye
(capitation).

A l'avenir, toutes les classes, sans exception,
contribueront au service militaire.

Les contingents qui seront fournis par les
sujets non Musulmans seront fixés d'après le
nombre de la population mâle et proportionnel-
lement à ceux fournis par les sujets Musulmans.
Les individus qui ne paieront pas point

au service, ^{et} faisaient une contribution militaire tant la qualité et le mode de perception sont l'objet de règlements spéciaux.

En regard à la supériorité numérique des populations Musulmanes et à leur habitude de manier les armes, la plus grande partie des forces militaires de l'Empire Ottoman se compose de Musulmans.

La durée du service et les règles de la conscription sont déterminées par les règlements militaires.

Des règlements spéciaux seront faits pour l'obtention des grades par les personnes qui s'en seraient rendus dignes.

Ces règlements seront prochainement promulgués.

Il a été décidé que jusqu'à ce qu'ils soient publiés, on prendra des contingents parmi les habitants de l'Anatolie et de la Roumélie.

Les individus qui sont envoyés maintenant jouissent du bénéfice des lois qui seront dictées sur le service militaire.

Par la formation de ces contingents, l'Empire Ottoman n'a eu d'autre but que d'alléger la charge du service qui pesait exclusivement sur les sujets Musulmans.

et faire partager aussi les autres classes de
ses sujets à l'honneur et à la gloire du
service du Caire et de la patrie.

Vous ne doutez pas que l'honneur ne soit
permis de reconnaître l'œuvre S. M. J.
pour cette nouvelle preuve de sa généreuse
sollicitude à l'égard de tous ses sujets
en général.

Pour traduction conforme: *Albion*